



Τεχνολογικό
Πανεπιστήμιο
Κύπρου

Τμήμα Επικοινωνίας
και Σπουδών
Διαδικτύου

Πτυχιακή Εργασία

**Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΟΠΑΔΙΚΟ
FACEBOOK ΣΕ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ**

Κωνσταντίνος Νικολάου

Λεμεσός, Ιούνιος 2020

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΥΠΡΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ

Πτυχιακή Εργασία

Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟ ΟΠΑΔΙΚΟ FACEBOOK
ΣΕ ΚΥΠΡΟ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ

του

Κωνσταντίνου Νικολάου

Επιβλέπων καθηγητής

Δρ. Στέλιος Στυλιανού

Λεμεσός, Ιούνιος 2020

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © Κωνσταντίνος Νικολάου, 2020 Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

All rights reserved.

Η έγκριση της πτυχιακής εργασίας από το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Τμήματος.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά και να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όσους με βοήθησαν και μου συμπαραστάθηκαν στην εκπόνηση της πτυχιακής μου εργασίας. Ιδιαίτερα ευχαριστώ τον επιβλέποντα καθηγητή μου, Δρ. Στέλιο Στυλιανού, για την πολύτιμη βοήθεια που μου προσέφερε για να ολοκληρωθεί η εργασία, όπως επίσης και τα άτομα από τον στενό μου οικογενειακό κύκλο για τη συμπαράσταση στις ατελείωτες ώρες μελέτης και την υποστήριξη που μου παρείχαν καθ' όλη την πανεπιστημιακή μου πορεία. Επιπλέον, θα ήθελα να ευχαριστήσω το Τμήμα Επικοινωνίας και Σπουδών Διαδικτύου που μου έδωσε την ευκαιρία να πραγματοποιήσω τη συγκεκριμένη έρευνα και να μάθω πολλά από αυτήν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία μελετά την παρουσία ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό Facebook σε Κύπρο και Ελλάδα. Η έρευνα είχε ως στόχο να μελετηθούν τα σχόλια των οπαδών των δύο χωρών, για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, σε ορισμένες αθλητικές σελίδες (ειδησεογραφικές, οπαδικές και επίσημες σελίδες σωματείων στο Facebook). Σε πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε ποιοτική ανάλυση περιεχομένου για εντοπισμό των στοιχείων ρατσιστικού λόγου που υπάρχουν στο οπαδικό Facebook. Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε ποσοτική ανάλυση περιεχομένου για να βρεθεί η συχνότητα με την οποία αυτά τα στοιχεία εμφανίζονται. Μετά την ολοκλήρωση της ανάλυσης περιεχομένου, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις με έξι άτομα που επισκέπτονται οπαδικές σελίδες στο Facebook της Κύπρου ή της Ελλάδας για να καταγραφούν οι απόψεις τους σχετικά με την ύπαρξη αυτών των στοιχείων. Η μελέτη δείχνει πως ο ρατσιστικός λόγος σπανίζει στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών. Τα ρατσιστικά σχόλια που βρέθηκαν ήταν ελάχιστα. Το συμπέρασμα αυτό επιβεβαιώνεται και από τα άτομα που έλαβαν μέρος στις συνεντεύξεις βάθους.

Λέξεις κλειδιά: ρατσιστικός λόγος, οπαδός, Facebook, ρατσισμός, διαδίκτυο, γήπεδα.

ABSTRACT

The present thesis studies the presence of racist discourse on Facebook, specifically Facebook sites maintained by football fans, official sites of football clubs, as well as sports news sites. The study focuses on the types of racist speech as well as the prevalence of racist elements found on fans' Facebook. Its aim was to study the comments posted by fans for a certain period on certain sports sites. Initially a qualitative content analysis was performed for the detection of elements of racist speech on fans' Facebook. Then, a quantitative content analysis was performed in order to calculate the prevalence of such elements. Upon completion of the content analysis, six in-depth interviews were conducted with fans who frequently use these sites. The interviewees were asked about their impressions with respect to the amount of racist speech on fans' Facebook, as well as about their opinions regarding the explanation of these elements. The conclusion of the study is that racist speech is rare on fans' Facebook in both countries. Very small number of racist elements were detected. The conclusion is confirmed by the participants in the in-depth interviews.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	v
ABSTRACT.....	vi
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	vii
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ.....	ix
1 Εισαγωγή	1
1.1 Οπαδισμός και Ρατσισμός	1
1.2 Αναγκαιότητα Μελέτης	3
1.3 Ερευνητικά Ερωτήματα	5
2 Θεωρητικό Υπόβαθρο.....	7
3 Ανασκόπηση εμπειρικών μελετών.....	11
3.1 Πρώτος Άξονας: Το Γήπεδο	11
3.1.1 Το μίσος για τους “άλλους”	11
3.1.2 Ο Ρόλος του νόμου	11
3.1.3 Πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο	12
3.2 Δεύτερος Άξονας: Το Διαδίκτυο	13
3.2.1 Οι τεχνολογικές δυνατότητες.....	14
3.2.2 Πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο	15
3.2.3 Ρόλος του νόμου	15
4 Μεθοδολογία.....	18
4.1 Εισαγωγή	18
4.2 Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου για εντοπισμό των στοιχείων καταγραφής.....	18
4.3 Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου για μέτρηση της συχνότητας εμφάνισης των στοιχείων.....	19
4.3.1 Λογική και Διαδικασία Δειγματοληψίας.....	20
4.3.2 Διαδικασία Καταγραφής.....	21
4.4 Συνεντεύξεις Βάθους	23
5 Αποτελέσματα Ανάλυσης Περιεχομένου	25
5.1 Μορφές Ρατσιστικού Λόγου στο Οπαδικό Facebook	25
5.2 Επικράτηση Ρατσιστικού Λόγου στο Οπαδικό Facebook	29
5.2.1 Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Είδος.....	30
5.2.2 Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Ιστοσελίδα.....	31

5.2.3	Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Χώρα	32
6	Αποτελέσματα Συνεντεύξεων Βάθους.....	34
6.1	Γενικά συμπεράσματα για τα σχόλια στο οπαδικό Facebook	34
6.2	Σχόλια που παρατηρούνται τις περισσότερες φορές	36
6.3	Σχόλια με ρατσιστικό περιεχόμενο.....	38
6.4	Σχόλια με ρατσιστικό περιεχόμενο στο παρελθόν.....	40
6.5	Σχόλια στις αθλητικές σελίδες του Facebook.....	41
7	Συμπεράσματα	45
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ		49
Στα Ελληνικά		50
Στα Αγγλικά.....		51

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά είδος.....	30
Πίνακας 2: Συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά ιστοσελίδα	31
Πίνακας 3: Συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά χώρα.....	32

1 Εισαγωγή

1.1 Οπαδισμός και Ρατσισμός

Το ποδόσφαιρο κατά γενική ομολογία είναι το “λαοφιλέστερο” άθλημα. Αυτό συνεπάγεται πως πρόκειται για ένα άθλημα που ενώνει πολλούς οπαδούς αλλά ταυτόχρονα και που χωρίζει αρκετούς άλλους. Στο παρελθόν οι οπαδοί εξέφραζαν δημόσια τα πιστεύω τους σχετικά με ποδόσφαιρο, την πολιτική, τη θρησκεία ακόμη και για το έθνος, στα γήπεδα. Αυτό συνεχίζει να υφίσταται, όμως προεκτείνεται και στο διαδίκτυο. Προφανώς το διαδίκτυο έχει γίνει αναπόσπαστο κομμάτι της ζωής μας και ως εκ τούτου δεν θα μπορούσε να λείπει από αυτό ο οπαδισμός, με ό,τι αυτό συνεπάγεται. Οι οπαδοί χρησιμοποιούν αυτό το μέσο για να εκφράζουν τις διάφορες τους απόψεις, αλληλοεπιδρώντας πολλές φορές και με οπαδούς άλλων ομάδων. Εκείνο που ενδιαφέρει την συγκεκριμένη έρευνα είναι το γεγονός ότι πολλές φορές οι οπαδοί εκφράζουν διάφορες ρατσιστικές απόψεις στα γήπεδα και πλέον αυτό το φαινόμενο συνεχίζεται και μέσω του διαδικτύου.

Ο Παπαδημητρίου (2000) ορίζει ως ρατσισμό τις προκαταλήψεις που εκδηλώνονται σε βάρος φυλετικών, εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών μειονοτήτων. Προσθέτει ακόμη ότι είναι η πρακτική των διακρίσεων, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διωγμών, μέχρι της φυσικής εξόντωσης των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες. Τα άτομα ή οι ομάδες που είναι δέκτες ρατσισμού αποκλείονται από ένα ευρύ φάσμα παροχών στα δημόσια ή κοινωνικά αγαθά ή συμμετέχουν ανισομερώς σε αυτά.

Σύμφωνα με τους Cashmore & Cleland (2014), τα πρώτα έντονα δείγματα από ρατσισμό στα γήπεδα έγιναν αντιληπτά κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1970 και αυτής του 1980 στην Αγγλία. Τότε οι μαύροι ποδοσφαιριστές, προπονητές και διαιτητές είχαν αυξηθεί σε σύγκριση με το παρελθόν, παρόλο που εξακολουθούσαν να αποτελούν μία μειονότητα. Αρκετοί οπαδοί αποδέχτηκαν τους μαύρους ποδοσφαιριστές, όμως ασκούσαν ρατσιστική συμπεριφορά εις βάρος ανθρώπων άλλου έθνους ή ακόμα και διαφορετικής θρησκείας. Τα ρατσιστικά φαινόμενα εκείνη

την εποχή αφορούσαν ήχους μαϊμούδων, ρατσιστικά συνθήματα και ρίξιμο μπανάνας (Cashmore & Cleland, 2014).

Με την πάροδο του χρόνου το ποδόσφαιρο απέκτησε επαγγελματική μορφή, ενώ το 1993 ιδρύθηκε και ο οργανισμός Kickitout. Πρόκειται για έναν οργανισμό που προσπαθεί με διάφορους τρόπους να αποβάλει τον ρατσισμό από τα γήπεδα. Επίσης, τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται στο ποδόσφαιρο και το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης όπου ποδοσφαιριστές από όλες τις χώρες αγωνίζονται σε διάφορα πρωταθλήματα χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς, ένα φαινόμενο που θα ανέμενε κανείς να μειώσει κατά πολύ τον ρατσισμό στα γήπεδα. Παρόλα αυτά, όπως γίνεται αντιληπτό και μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, ο οπαδικός ρατσισμός συνεχίζει να υφίσταται στα γήπεδα και συνεχίζει να ανθίζει συνεχώς και μέσω του διαδικτύου (Gibbons, 2010).

Οι πιο πάνω διαπιστώσεις ισχύουν και για την Κυπριακή και Ελληνική κοινωνία. Οπαδοί των δύο αυτών χωρών, στο παρελθόν έχουν προβεί σε αρκετές ρατσιστικές συμπεριφορές εντός γηπέδων, ενώ ο ρατσισμός των οπαδών των Κυπριακών και Ελληνικών ομάδων συνεχίζει να εκδηλώνεται και εντός διαδικτύου. Η παρούσα έρευνα αφορά αποκλειστικά την χρήση ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό Facebook σε Κύπρο και Ελλάδα. Σημειώνεται ότι οι αναφορές στην Κύπρο και την κυπριακή κοινωνία (καθώς και οι αναφορές σε ομάδες, οπαδούς, διοργανώσεις και αγώνες ποδοσφαίρου) αφορούν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα και στις περιοχές που ελέγχονται από την Κυπριακή Δημοκρατία. Οι όροι ελληνικό ποδόσφαιρο, ελληνικές ομάδες, Έλληνες οπαδοί, κ.λπ. αναφέρονται στην Ελλάδα.

Ο όρος οπαδικό Facebook αναφέρεται σε σελίδες του συγκεκριμένου μέσου στις οποίες αλληλοεπιδρούν μεταξύ τους οπαδοί αθλητικών (κυρίως ποδοσφαιρικών) ομάδων. Ο λόγος που επιλέχθηκε το Facebook είναι γιατί πρόκειται για το διαδικτυακό μέσο που χρησιμοποιείται περισσότερο στις δύο χώρες αναφοράς. Σκοπός της έρευνας είναι να αποτυπωθεί η εμφάνιση ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό διαδίκτυο και με αυτόν τον τρόπο να καταγραφεί μια διάσταση του προβλήματος του ρατσισμού σε αυτές τις δύο κοινωνίες. Στην παρούσα μελέτη ο όρος «ρατσιστικός λόγος» έχει να κάνει με οποιαδήποτε μορφή προσβλητικού περιχομένου σε κείμενα, εικόνες και βίντεο. Επίσης, αφορά την εκδήλωση προκαταλήψεων και προσβλητικών

στοιχείων με αντικείμενο άτομα ή ομάδες που ορίζονται με βάση τη φυλή, την εθνότητα και την θρησκεία.

1.2 Αναγκαιότητα Μελέτης

Στην Κύπρο και στην Ελλάδα παρατηρείται έντονα η εκδήλωση προκατάληψης και μίσους τόσο στην ευρύτερη κοινωνία όσο και στο διαδίκτυο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και μέσα από κάποιες έρευνες που ασχολήθηκαν με αυτό το θέμα. Σχετικά με την προκατάληψη και το μίσος στην Κύπρο, ο Τριμικλιιώτης (2010) παρατηρεί ότι υπάρχουν πολλά παραδείγματα ρατσισμού στην Κύπρο και πως για αυτά ευθύνονται ο εθνικισμός που επικρατεί στη χώρα, η οικονομική κρίση, η εργασιακή ανασφάλεια και η αυξανόμενη ανεργία. Πρόσθεσε ότι τα θύματα ρατσισμού στην Κύπρο είναι κυρίως οι Τουρκοκύπριοι. Όσο αφορά τον ρατσισμό στην Ελλάδα, σύμφωνα με την Σπυριδούλα (2009), ο ρατσισμός εκεί άρχισε να παρατηρείται κυρίως από το 1989, όταν αυξήθηκαν οι οικονομικοί και πολιτικοί πρόσφυγες στην χώρα. Η ίδια τονίζει πως η στάση των Ελλήνων είναι ιδιαίτερα αρνητική απέναντι στους τσιγγάνους και τους Αλβανούς, ανθρώπους τους οποίους οι Έλληνες θεωρούν κατώτερους.

Ορισμένα συμβάντα που έλαβαν χώρα πρόσφατα ήταν και η αφορμή για να φανεί για άλλη μια φορά πως σε Κύπρο και Ελλάδα συνεχίζουν να καλλιεργούνται φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, η προκατάληψη και το μίσος.

Συγκεκριμένα, στις 6 Οκτωβρίου το 2019, γυναίκα από τη Ρωσία έπεσε θύμα ρατσιστικής επίθεσης από τρεις Κύπριες σε πάρκινγκ στη Λάρνακα (Ιωάννου, 2019). Όπως ισχυρίζεται η γυναίκα από τη Ρωσία, οι τρεις Κύπριες χτύπησαν αυτοκίνητο στο συγκεκριμένο πάρκινγκ και στην συνέχεια προσπάθησαν να φύγουν. Η γυναίκα ξεκίνησε να τις τραβάει βίντεο λέγοντας τους να σταματήσουν και αυτές ξεκίνησαν να την απειλούν και να την βρίζουν χυδαία. Μεταξύ άλλων της είπαν να πάει πίσω στη χώρα της, την αποκάλεσαν Βουλγάρα και Ρουμάνα και την κάλεσαν να τους καθαρίσει τα τζάμια στο σπίτι τους. Ακολούθως μια εκ των τριών την έφτυσε και την απείλησε πως αν δεν σταματήσει να τις βιντεοσκοπεί θα την δείρει. Αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι ένα παράδειγμα ρατσιστικής επίθεσης που έλαβε χώρα πριν λίγους μήνες στην Κύπρο. Στην Ελλάδα τα πράγματα όσο αφορά τον ρατσισμό και τις διακρίσεις μεταξύ των

ανθρώπων, είναι πολύ χειρότερα αφού τα συμβάντα αυτά παρουσιάζονται πολύ πιο συχνά από ό,τι στην Κύπρο. Ένα πρόσφατο παράδειγμα είναι η επίθεση με μαχαίρι σε προσφυγόπουλο. Το εν λόγω συμβάν έλαβε χώρα στις 6 Νοεμβρίου του 2019, έξω από σχολείο της Θεσσαλονίκης (Καντούνης, 2019).

Η μελέτη αυτή αφορά αποκλειστικά τον οπαδικό ρατσισμό σε Κύπρο και Ελλάδα, καθώς, κατά την άποψη του ερευνητή, οι οπαδοί αποτελούν μια μικρογραφία της υπόλοιπης κοινωνίας. Παραδείγματα από οπαδικό ρατσισμό στα γήπεδα των δύο χωρών υπάρχουν αρκετά. Τα τρία πιο πρόσφατα προέρχονται από την Κύπρο. Το τελευταίο έλαβε χώρα τον περασμένο Φεβρουάριο κατά τη διάρκεια αγώνα 4^{ης} κατηγορίας. Ποδοσφαιριστές της ΑΕΚ Κοράκου αποκάλεσαν “σκλάβο” ποδοσφαιριστή της ΑΠΕΑ Ακρωτηρίου με το όλο θέμα να παίρνει μεγάλες διαστάσεις (Onlinerikairotita, 2020). Ο λόγος που τον αποκάλεσαν “σκλάβο” είναι με αφορμή το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος ποδοσφαιριστής είναι μαύρος. Επίσης, την 1^η Απριλίου του 2019, οπαδοί της Αλκής επιτέθηκαν με ρατσιστικά σχόλια, συνθήματα και φτυσίματα στον τερματοφύλακα της Ανόρθωσης, τον Νιγηριανό Φρανσίς Ουζόχο (Balla, 2019). Παράλληλα, τον περασμένο Οκτώβριο οπαδοί της ΑΕΚ Λάρνακας έβρισαν τον Ελλαδίτη ποδοσφαιριστή του Απόλλωνα, Γιάννη Γιαννιώτα, που κατάγεται από τη Βόρεια Ελλάδα (Χαλκιδική), αποκαλώντας τον “Βούλγαρο” (Goal.philenews, 2019). Όλα τα πιο πάνω έλαβαν χώρα είτε σε δρόμους είτε σε γήπεδα, όμως το όλο θέμα έχει πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις καθώς επεκτάθηκε και στο διαδίκτυο.

Στο παρελθόν έχουν γίνει έρευνες οι οποίες αφορούν τον ρατσισμό στα γήπεδα της Ελλάδας όπως και ορισμένες που αφορούν τον ρατσισμό ευρύτερα στην Ελληνική κοινωνία. Πραγματοποιήθηκαν και ορισμένες μελέτες που ερευνούσαν τον ρατσισμό στην κοινωνία της Κύπρου. Μέχρι τώρα όμως δεν υπάρχει καμία που να ερευνά τον οπαδικό ρατσισμό στο διαδίκτυο σε Κύπρο και Ελλάδα, πόσο μάλλον να κάνει σύγκριση μεταξύ των δύο χωρών. Μέχρι στιγμής, δεν πραγματοποιήθηκε κάποια μελέτη που να συνδυάζει ανάλυση των σχολίων στο Facebook της Κύπρου ή της Ελλάδας και που στην συνέχεια να κάνει συνεντεύξεις.

1.3 Ερευνητικά Ερωτήματα

Όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, ο βασικότερος στόχος της παρούσας έρευνας είναι να αποτυπώσει τις εκδηλώσεις ρατσισμού στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας. Τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία θα προσπαθήσει να απαντήσει συγκεκριμένη έρευνα είναι:

- EE1: Ποιες μορφές ρατσιστικού λόγου υπάρχουν στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών σε σχέση με την εθνότητα, τη φυλή και τη θρησκεία;
- EE2: Ποια είναι η συχνότητα εμφάνισης στοιχείων ρατσιστικού λόγου;
- EE3: Πως διαφοροποιούνται οι εκδηλώσεις ρατσισμού στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας;
- EE4: Πώς εξηγούν οι οπαδοί-χρήστες του Facebook την παρουσία αυτών των στοιχείων;

Ουσιαστικά μελετήθηκαν τα σχόλια σε ορισμένες σελίδες του Facebook των δύο χωρών και όσα σχόλια είχαν ρατσιστικό περιεχόμενο καταγράφονταν. Στην συνέχεια πέρασαν όλα σε συγκεκριμένο αρχείο Excel. Στο αρχείο αυτό, τα ρατσιστικά σχόλια, χωρίστηκαν ανάλογα με την σελίδα στην οποία εντοπίστηκαν, στη χώρα που ανήκει η κάθε σελίδα και φυσικά σε ποια κατηγορία ανήκαν. Οι τρεις κατηγορίες χωρίστηκαν σε εθνότητα, φυλή και θρησκεία. Αφού καταγράφηκαν όλα τα σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου, στην συνέχεια μετρήθηκαν για να φανεί πόσα είναι και πόσο συχνά εμφανίζονται στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας. Ακολούθως έγινε ανάλυση των ρατσιστικών σχολίων που εντοπίστηκαν στην κάθε χώρα, ούτως ώστε να αποδειχθεί ο τρόπος που διαφοροποιούνται οι εκδηλώσεις ρατσισμού μεταξύ των δύο χωρών. Αφού πραγματοποιήθηκαν όλα αυτά, στην συνέχεια έγιναν συνεντεύξεις βάθους με οπαδούς-χρήστες του Facebook, οι οποίοι μίλησαν σχετικά με το τι εντύπωση έχουν για τα σχόλια που υπάρχουν στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας.

Η ανάλυση των σχολίων ρατσιστικού λόγου αποσκοπεί στο να διαφανούν οι μορφές ρατσιστικού λόγου που υπάρχουν στο οπαδικό Facebook. Η διαδικασία αυτή στοχεύει ακόμη στο να κάνει γνωστή την συχνότητα χρήσης ρατσιστικής συμπεριφοράς από τους οπαδούς των δύο χωρών στο Facebook. Επίσης επιλέχθηκαν δύο χώρες για να γίνει σύγκριση των αποτελεσμάτων. Ο λόγος που πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις είναι κυρίως για να μελετηθεί

και η άποψη των ίδιων των χρηστών πάνω σε αυτό το θέμα, την παρουσία δηλαδή ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας.

2 Θεωρητικό Υπόβαθρο

Για τις ανάγκες της συγκεκριμένης μελέτης είναι απαραίτητη η θεωρητική ανάλυση του όρου “οπαδός”. Σύμφωνα με τον Jenkins (1992), οπαδοί είναι αυτοί που έχουν ένα κοινό δεσμό ο οποίος τους ωθεί στο να έχουν κοινό κώδικα επικοινωνίας και πράξεων. Επίσης ο δεσμός αυτός τους κάνει να ξεχωρίζουν από τον υπόλοιπο κόσμο και τους διακρίνει ως μια κοινή ομάδα ατόμων. Τα συνθήματα και τα πανό είναι οι πιο συνηθισμένοι τρόποι και πρακτικές που χρησιμοποιούν οι οπαδοί για να δηλώσουν την ταυτότητα τους, τουλάχιστον στην περίπτωση του ποδοσφαιρικού οπαδισμού.

Συνεχίζοντας, σημαντική είναι η έννοια της κοινωνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με τους Tajfel & Turner (1979), η κοινωνική ταυτότητα είναι η αίσθηση ενός ατόμου για το ποιος είναι και ορίζεται από το σε ποια κοινωνική ομάδα ανήκει. Οι ομάδες αυτές μπορεί να είναι η κοινωνική τάξη του καθενός, η οικογένειά του ή και η ποδοσφαιρική του ομάδα.

Το να ανήκει στην οποιαδήποτε ομάδα κάποιος του δίνει το αίσθημα της υπερηφάνειας και αυτοπεποίθησης. Τα άτομα χωρίζουν τον κόσμο σε “αυτοί” και “εμείς” μέσω της διαδικασίας της κοινωνικής κατηγοριοποίησης. Οι Tajfel & Turner (1979) είπαν ότι η δημιουργία στερεότυπων (δηλαδή η τοποθέτηση των ανθρώπων σε ομάδες και κατηγορίες) βασίζεται στην τάση των ανθρώπων να κατηγοριοποιούν τα πράγματα. Ως εκ τούτου ο άνθρωπος τείνει να υπερβάλλει ως προς τις διαφορές μεταξύ των ομάδων, αλλά και ως προς τις ομοιότητες που έχουν τα μέλη της εκάστοτε ομάδας. Η κεντρική υπόθεση της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας είναι ότι τα μέλη μιας ομάδας θα επιδιώξουν να βρουν τις αρνητικές πτυχές της άλλης ομάδας για να ενισχύσουν την εικόνα τους. Οι Tajfel & Turner (1979) πρότειναν ουσιαστικά την ύπαρξη τριών κατηγοριών οι οποίες θα μπορούσαν να ορίσουν ποιοι είναι μέλη μιας ομάδας και ποιοι όχι. Οι τρεις αυτές κατηγορίες ονομάζονται κατηγοριοποίηση, κοινωνική ταυτοποίηση και κοινωνική σύγκριση.

Επίσης, στη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας, η ταυτότητα του ατόμου βρίσκεται στο χαμηλότερο επίπεδο αυτοκατηγοριοποίησης (Brewer, 1991). Η αυτοκατηγοριοποίηση είναι η κατηγοριοποίηση του εαυτού ως μια μοναδική οντότητα, διαφορετική από τα άλλα άτομα. Το

άτομο ως μέλος μιας ομάδας κάνει πολύ λίγες πράξεις οι οποίες βασίζονται στους δικούς του στόχους και επιθυμίες. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τους Abrams & Hogg (2006) το επίπεδο ταυτότητας που ενεργοποιείται εξαρτάται από παράγοντες της εκάστοτε κατάστασης.

Ακόμη μια θεωρία η οποία συνάδει με το θέμα αυτής της μελέτης, είναι οι δυαδικές αντιθέσεις. Σύμφωνα με τον Derrida (1973), οι δυαδικές αντιθέσεις χαράζουν τα όρια μεταξύ του “αποδεκτού” και του “μη αποδεκτού”, μεταξύ του “εγώ” και του “άλλου”, της “αλήθειας” και του “ψεύδους”, του “υποκειμένου” και του “αντικειμένου” κλπ. Οι δυαδικές αντιθέσεις λένε ακόμη πως δεν μπορεί να συλλάβει κανείς την έννοια του “καλού” αν δεν καταλάβει πρώτα το “κακό”, προσθέτοντας ότι τις περισσότερες φορές ο ένας από τους δύο όρους κυβερνά έναντι του άλλου. Παράλληλα ο Derrida (1973)₂ σε μια προσπάθεια να εξηγήσει τις διακρίσεις που γίνονται μεταξύ των ανθρώπων μίλησε και για την διαφορετικότητα. Όπως είπε, η λέξη διαφορετικότητα (différance) περιλαμβάνει μια σημαντική έννοια της ελληνικής λέξης πόλεμος. Αναφέρεται στην διχόνοια που είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του πολέμου. Αυτό που ήθελε να πει ο Γάλλος φιλόσοφος είναι ότι η διαφορετικότητα έγκειται στις δυναμικές που βρίσκονται βαθύτερα από τις παραδοσιακές αντιλήψεις και δραστηριότητες. Οι δυναμικές αυτές επιτρέπουν την εμφάνιση διαφωνιών ή, όπως ανέφερε ο Derrida, μια πολεμική διάθεση σε πράγματα της καθημερινότητας.

Συνδέοντας τον ορισμό των δυαδικών αντιθέσεων με το ποδόσφαιρο, η Woodward (1997), υποστηρίζει ότι όσο αφορά τις αντιπαράθεσεις μεταξύ των οπαδών της κάθε ομάδας, οι δυαδικές αντιθέσεις αποτελούν τις βασικές δομές στις οποίες κατασκευάζονται αυτές οι αντιπαλότητες. Ουσιαστικά είναι αυτές που γενούν την εχθρική αντιπολίτευση του “εμάς” και “αυτών” (Woodward, 1997). Κάνοντας συγκεκριμένη αναφορά στους οπαδούς ποδοσφαιρικών ομάδων, η Theodoropoulou (2007) είπε πως οι οπαδοί σχηματίζουν αρνητικά στερεότυπα για τους οπαδούς που υποστηρίζουν άλλες ομάδες. Πρόσθεσε πως αυτό γίνεται με το να υπερβάλλουν σχετικά με τις διαφορές που έχουν με τους άλλους. Επίσης, τονίζει πως ο οπαδισμός στο ποδόσφαιρο είναι συνυφασμένος μεταξύ των οπαδών και των αντι-οπαδών. Ουσιαστικά οι οπαδοί στο ποδόσφαιρο επικοινωνούν αυτό που είναι δηλώνοντας αυτό που δεν είναι, επισημαίνοντας μάλιστα όλα τα αρνητικά στοιχεία που μπορεί να έχει κάποιος οπαδός άλλης ομάδα (Theodoropoulou, 2007).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Gray et al. (2017), ο αθλητισμός είναι το καλύτερο μέρος για την ύπαρξη κόντρας μεταξύ των οπαδών. Ο λόγος που γίνεται αυτό είναι λόγω του ανταγωνισμού που υπάρχει στον αθλητισμό. Οι οπαδοί απολαμβάνουν να συμμετέχουν σε διάφορες κόντρες εναντίον των “αντιπάλων” τους. Κάθε φορά προσπαθούν να αποδείξουν ότι εκείνοι είναι οι καλύτεροι προστατεύοντας τα πιστεύω τους (Gray et al., 2017). Κατά την διάρκεια αυτών των διαφωνιών γίνονται ιδιαίτερα συναισθηματικοί, ενώ αρκετές φορές γίνονται πιο έντονοι μόνο και μόνο όταν μιλάνε για οπαδούς άλλων ομάδων. Ακόμη, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι προσπαθούν να αποφεύγουν να έρχονται σε διαφωνίες με τους “αντιπάλους” τους, όταν η ομάδα τους χάνει από την δική τους.

Για τους σκοπούς αυτής της έρευνας κρίθηκε απαραίτητη η περαιτέρω επεξήγηση του ρατσισμού αλλά και αυτή του οπαδικού ρατσισμού. Ο Σούρβαλης (2016) ορίζει τον ρατσισμό ως ένα πλέγμα αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών και θεσμοθετημένων μέτρων που εξαναγκάζει ορισμένους ανθρώπους σε υποτελή διαβίωση, κάτι που γίνεται μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία ανθρώπων, με αποτέλεσμα υπό περιπτώσεις να οδηγήσει και στην εξόντωσή τους. Προσθέτει ότι ο ρατσισμός στηρίζεται σε στάσεις, αντιλήψεις και συμπεριφορές που έχουν να κάνουν είτε με τη δύναμη των θυτών, είτε με το προσωπικό τους συμφέρον, είτε από τους θεσμούς του κράτους, με αποτέλεσμα όλα αυτά οδηγούν στην υποτελή διαβίωση της ομάδας που υφίσταται αυτήν την αρνητική συμπεριφορά.

Όσο αφορά τον οπαδικό ρατσισμό, ο Σούρβαλης (2016) αναφέρει ότι ο ρατσισμός στο γήπεδο δεν συμβαδίζει πάντα με τον ρατσισμό που συναντά κανείς στην κοινωνία, αλλά υπάρχει μια μεταξύ τους αλληλεπίδραση. Η σταθερή σχέση που μπορεί να αποδοθεί μεταξύ του γηπέδου και της κοινωνίας είναι, ότι το πρώτο ως κομμάτι της δεύτερης, αποτυπώνει τα προβλήματα που τη διακατέχουν. Ο Σούρβαλης (2016) λέει ακόμη τα θύματα ρατσιστικών επιθέσεων από οπαδούς στα γήπεδα είναι κυρίως οι μαύροι ποδοσφαιριστές. Σύμφωνα με τους Busset et al. (2008) ο ρατσισμός και η ξενοφοβία που παρατηρείται στα γήπεδα χωρίζεται σε δύο κατηγορίες οπαδών. Από την μια είναι αυτοί που χρησιμοποιούν τον ρατσισμό ως μέσο πρόκλησης και από την άλλη, αυτοί που εκφράζονται ρατσιστικά λόγω ιδεολογίας. Παρόλα αυτά, οι ίδιοι τονίζουν ότι οι οπαδοί στη μεγάλη τους πλειοψηφία δεν έχουν διαμορφωμένη πολιτική συνείδηση και αν

ορισμένες φορές φαίνεται να επιδιώκουν πολιτικές εντάσεις, αυτό γίνεται περισσότερο για την εξυπηρέτηση των δικών τους σκοπών και όχι κάποιας ιδεολογίας (Busset et al., 2008).

Η ανθρωπότητα δεν έμεινε μόνο στη δημιουργία θεωριών που αφορούν την αντιπαλότητα μεταξύ διαφόρων ομάδων ή οπαδών. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα όπου ο κόσμος, με αφορμή τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που έχει με τους “άλλους”, διέπραξε αποτρόπαια εγκλήματα. Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ακραίου ρατσισμού αποτελεί η γενοκτονία των Εβραίων από τους Γερμανούς κατά την διάρκεια του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου (Ξουλεή, 2015). Ο Χίτλερ, αρχηγός της Ναζιστικής Γερμανίας, πίστευε ότι η ξανθή “Άρια Φυλή” έχει δικαίωμα να κυριαρχεί στον πλανήτη, και χρησιμοποίησε το ρατσισμό ως μέσο χειραγώγησης και παραπλάνησης των λαών.

3 Ανασκόπηση εμπειρικών μελετών

Η ανασκόπηση των εμπειρικών μελετών στη συγκεκριμένη έρευνα θα χωρισθεί σε δύο άξονες. Στον πρώτο άξονα θα γίνει αναφορά σε έρευνες που αφορούν παραδείγματα από τον οπαδικό ρατσισμό στα γήπεδα και στον δεύτερο άξονα θα παρουσιαστούν μελέτες που σχετίζονται με τον οπαδικό ρατσισμό στο διαδίκτυο.

3.1 Πρώτος Άξονας: Το Γήπεδο

Τα ευρήματα σχετικά με τον ρατσισμό στα γήπεδα ποικίλουν. Θα παρουσιαστούν στη συνέχεια μερικά σημαντικά συμπεράσματα.

3.1.1 Το μίσος για τους “άλλους”

Σύμφωνα με τον Mark Doidge (2015), η ρατσιστική συμπεριφορά όπως και άλλες απρεπείς συμπεριφορές που παρουσιάζουν οι οπαδοί στα γήπεδα, σε αρκετές των περιπτώσεων απευθύνονται σε ποδοσφαιριστές της αντίπαλης ομάδας. Όπως συμπέρανε ο Ramon Lloris-Goig (2009), ο αθλητισμός είναι ένα μέσο κοινωνικής ένταξης, αλλά και μέσο διάκρισης. Αρκετοί είναι οι οπαδοί όπου την μια στιγμή χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά σε έναν μαύρο παίκτη της αντίπαλης ομάδας και αμέσως την επόμενη στιγμή επευφημούν τους μαύρους ποδοσφαιριστές της δικής τους ομάδας.

Άξιο αναφοράς είναι το ότι ο οπαδικός ρατσισμός πολλές φορές δεν είναι πρόβλημα μόνο εντός των γηπέδων αλλά και εκτός από αυτά. Ο λόγος είναι γιατί οι οπαδοί μιας ομάδας συνήθως χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά εις βάρος άλλων οπαδών, είτε μέσα στο γήπεδο είτε εκτός γηπέδου. Ένα παράδειγμα είναι κάποια γεγονότα που έλαβαν χώρα κατά την διάρκεια του Γιούρο 2012, το οποίο διεξήχθη στην Ουκρανία και την Πολωνία. Συγκεκριμένα, οπαδοί μιας χώρας βρισκόμενοι σε διάφορες μπιραρίες χρησιμοποιούσαν ρατσιστική συμπεριφορά εις βάρος οπαδών άλλης χώρας (Watson, 2014).

3.1.2 Ο Ρόλος του νόμου

Σύμφωνα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση που έγινε, το νομοθετικό πλαίσιο της κάθε χώρας είναι πολύ σημαντικό για την ύπαρξη του ρατσισμού στα γήπεδα. Συγκεκριμένα, για την ύπαρξη

αυτού του φαινομένου, παίζει ρόλο και το πόσο αυστηρή είναι η νομοθεσία της κάθε χώρας για την πάταξη του ρατσισμού γενικότερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι πως στα γήπεδα πρωταθλημάτων μικρότερων κατηγοριών ο ρατσισμός παρατηρείται πολύ πιο έντονα λόγω της απουσίας αυστηρών νόμων (Peucker, 2009).

Όπως αναφέρει ο Mark Doidge (2013), στην Ιταλία, το πρόστιμο που καλείται να πληρώσει μια ομάδα λόγω ρατσιστικής συμπεριφοράς των οπαδών της είναι χαμηλότερο από αυτό που καλείται να πληρώσει για άλλες απρεπείς συμπεριφορές, όπως οι χειρονομίες. Λόγο της μη ύπαρξης αυστηρής νομοθεσίας, ο κόσμος θεωρεί δεδομένο πως οι κερκίδες των γηπέδων είναι ένας χώρος όπου ο καθένας μπορεί να πει ότι θέλει (Wærnes, 2014).

Σχετικά με τις νομοθεσίες και τα μέτρα που λαμβάνουν οι διάφορες ομοσπονδίες πάνω στο θέμα του οπαδικού ρατσισμού, μίλησε μεταξύ άλλων και ο τέως Ευρωβουλευτής του εργατικού κόμματος, Glyn Ford. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να δίνεται έμφαση μόνο στις τιμωρίες αλλά και στις επιβραβεύσεις. Ουσιαστικά κάνει έκκληση στην UEFA (Ευρωπαϊκή ομοσπονδία ποδοσφαίρου) όπως επιβραβεύει με κάποιο τρόπο τις χώρες όπου οι οπαδοί της έδειξαν την λιγότερη ή και καθόλου ρατσιστική συμπεριφορά κατά την διάρκεια μιας ποδοσφαιρικής σεζόν (Carnibella et al 1996).

Παρόλα αυτά, όπως υποστηρίζει ο Peucker (2009), για την πάταξη του ρατσισμού στα γήπεδα οι αλλαγές δεν πρέπει να αφορούν μόνο τις νομοθεσίες, καθώς το πρόβλημα έχει ευρύτερες διαστάσεις. Συγκεκριμένα, τα άτομα της κάθε κοινωνίας πρέπει να αρχίσουν να ευαισθητοποιούνται.

3.1.3 Πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο

Καθοριστικό ρόλο για την ύπαρξη του ρατσισμού στα γήπεδα διαδραματίζει ο τόπος και ο τρόπος που μεγάλωσε κάποιος. Πιο συγκεκριμένα, έχει να κάνει με το πολιτικό, το θρησκευτικό και το πολιτισμικό υπόβαθρο του κάθε οπαδού.

Η ρατσιστική συμπεριφορά που παρατηρείται από τους υποστηρικτές ομάδων διαφέρει από χώρα σε χώρα. Αυτό εξαρτάται από τις διαφορές που υπάρχουν στην ανάπτυξη και την οικονομική κατάσταση της χώρας, καθώς και από τη γενική ροή της μετανάστευσης και την είσοδο φυλετικών ή εθνοτικών μειονοτήτων στην εκάστοτε περιοχή (Ramon Llopis-Goig, 2009).

Επίσης, σύμφωνα με τους Σάλιαρη & Ναούμ (2006), όσο πιο θρησκευόμενος είναι κάποιος τόσο πιο ρατσιστής και ξενοφοβικός είναι. Παράλληλα, όσο πιο υψηλό είναι το επίπεδο μόρφωσης ενός ατόμου τόσο λιγότερο ρατσιστής και ξενοφοβικός είναι.

Συνεχίζοντας, όπως διαπιστώθηκε σε αρκετές έρευνες, οι οπαδοί των ομάδων που προβαίνουν σε μαζική ρατσιστική συμπεριφορά εντός των γηπέδων είναι κυρίως οι οπαδοί σωματείων με ακροδεξιά πολιτική κατεύθυνση (Kassimeris, 2007). Ακόμη, για την εμφάνιση του ρατσισμού στα γήπεδα ορισμένων χωρών, φαίνεται πως φέρουν μερίδιο ευθύνης και ορισμένα μέσα με ακροδεξιά ιδεώδη, τα οποία ενθαρρύνουν τους οπαδούς ούτως ώστε να έχουν ρατσιστική συμπεριφορά (Carnibella et al 1996) Πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι οι οπαδοί που έχουν αριστερά ιδεώδη φαίνεται να χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά εξαιρετικά λιγότερες φορές σε σύγκριση με εκείνους που έχουν ακροδεξιές πεποιθήσεις (Spraaij και Viñas, 2013).

3.2 Δεύτερος Άξονας: Το Διαδίκτυο

Όσο αφορά τον οπαδικό ρατσισμό στο διαδίκτυο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι οι έρευνες που ασχολήθηκαν με αυτόν ακόμη δεν είναι αρκετές. Παρόλα αυτά, το υλικό που υπάρχει μέχρι τώρα, κρίνεται αρκετά ικανοποιητικό. Η έρευνα του Cleland (2014), αποδεικνύει ότι ο ρατσισμός στο διαδίκτυο είναι ένα φαινόμενο υπαρκτό στο Ηνωμένο Βασίλειο. Συγκεκριμένα, να μεν στην Αγγλία δεν υπάρχουν ιστοσελίδες με ξεκάθαρα ρατσιστικό περιεχόμενο, όμως εύκολα μπορεί κανείς να διακρίνει ρατσιστική συμπεριφορά μέσα στα διάφορα φόρουμ των Άγγλων οπαδών. Παραδείγματα αποτελούν τα σχόλια οπαδών των Huddersfield και Grimsby.

Επιπρόσθετα, τα τελευταία χρόνια μέσω του διαδικτύου παρατηρείται πλέον ρατσιστική επίθεση από οπαδούς κατευθείαν στους προσωπικούς λογαριασμούς που έχουν οι ποδοσφαιριστές σε Twitter, Facebook, Instagram κτλ. Τα παραδείγματα είναι αρκετά και πληθαίνουν με ραγδαίους ρυθμούς. Ένα παράδειγμα είναι η καταγγελία του ποδοσφαιριστή της Wigan, Nathan Byrne, για

ρατσιστική επίθεση από οπαδούς άλλης ομάδας στον προσωπικό του λογαριασμό στο Twitter (Skysports, 2019). Χαρακτηριστική είναι μάλιστα η απάντηση της ομάδας του ποδοσφαιριστή μέσω του προσωπικού της λογαριασμού στο ίδιο μέσο. Συγκεκριμένα, η Wigan αναφέρει πως “Δεν υπάρχει χώρος για διακρίσεις στην κοινωνία και τα κοινωνικά μέσα δικτύωσης δεν είναι εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Θεωρούμε αυτή την συμπεριφορά απεχθή”.

Παρόμοια περίπτωση είναι και αυτή του ποδοσφαιριστή της Crystal Palace, Wilfried Zaha, που επίσης δέχθηκε ρατσιστική επίθεση στον προσωπικό του λογαριασμό στο Twitter (Skysports, 2019). Σύμφωνα με τον ίδιο, οπαδοί άλλης ομάδας τον αποκάλεσαν “a diving monkey”. Σχετικά με αυτό το γεγονός κάνουν αίσθηση τα όσα δήλωσε πρόσφατα ο Άγγλος διεθνής ποδοσφαιριστής της Manchester United, Harry Maguire. Ο 26χρονος αμυντικός είπε χαρακτηριστικά: “Αηδιαστικό. Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης πρέπει να κάνουν κάτι γι’ αυτό. Κάθε λογαριασμός που ανοίγει θα πρέπει να επαληθεύεται από ένα διαβατήριο, δίπλωμα οδήγησης ή ταυτότητα. Σταματήστε αυτά τα τrol που ανοίγουν πολλούς λογαριασμούς μόνο για να επιτίθενται σε ανθρώπους” (en.as, 2019).

Οι λόγοι που υπάρχει ο οπαδικός ρατσισμός στο διαδίκτυο είναι σίγουρα περισσότεροι από ένας. Πιο κάτω ακολουθούν ορισμένοι από αυτούς, όπως τους αντιλαμβάνονται ορισμένοι ερευνητές που ασχολήθηκαν με το θέμα.

3.2.1 Οι τεχνολογικές δυνατότητες

Τον σημαντικότερο ίσως ρόλο στην εξάπλωση του ρατσισμού στο οπαδικό Facebook, διαδραματίζουν οι δυνατότητες που έχουν οι χρήστες του Facebook. Πιο συγκεκριμένα και σύμφωνα με τον Cleland (2014), η τεχνολογική εξέλιξη στην επικοινωνία επέτρεψε την καλλιέργεια ρατσιστικών απόψεων.

Ο Sanderson (2010), προσθέτει πως για την άνθηση αυτού του φαινομένου, οφείλεται η ανωνυμία που υπάρχει στο διαδίκτυο. Ορισμένες έρευνες υποστηρίζουν ότι ο διαδικτυακός οπαδικός ρατσισμός οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι αυτοί που σχολιάζουν με ρατσιστικά σχόλια πολλές φορές δεν σκέφτονται τι γράφουν καθώς ενεργούν εξαιρετικά γρήγορα. Μάλιστα, πολλές φορές έχει αποδειχθεί ότι οι ίδιοι έχουν εντοπιστεί να είναι υπό την

επήρεια αλκοόλ. Επιπρόσθετα, αρκετοί που προβαίνουν σε ρατσιστικά σχόλια το κάνουν γιατί έχουν ανάγκη να “κλέψουν” την προσοχή των υπολοίπων αλλά και να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους (Farrington et al., 2015). Πρόκειται προφανώς για δυνατότητες τις οποίες προσφέρει το διαδίκτυο.

Ακόμη, οι Balestri et al. (2002), διαπίστωσαν ότι οι προκαταλήψεις και το μίσος, στις πλείστες των περιπτώσεων, εκφράζονται με μεγαλύτερη άνεση στο διαδίκτυο από ότι στην πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία.

3.2.2 Πολιτικό, θρησκευτικό και πολιτισμικό υπόβαθρο

Η ρατσιστική συμπεριφορά που υπάρχει εντός του διαδικτύου οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στον ρατσισμό που υπάρχει ευρύτερα στην εκάστοτε κοινωνία (Cleland et al., 2019). Ο Ruddock (2005), προσθέτει πως καθοριστικός παράγοντας θεωρούνται τα πολιτικά πιστεύω και το περιβάλλον που έχει μεγαλώσει κανείς.

Παράλληλα, όπως συμβαίνει και στα γήπεδα έτσι και στο διαδίκτυο, η διαιώνιση του ρατσισμού, φαίνεται πως οφείλεται σε ορισμένα εναλλακτικά μέσα με ακροδεξιές απόψεις (Atton, 2006). Το εν λόγω φαινόμενο, αρκετές φορές είναι αποτέλεσμα αυτών που θέλουν να εξαπλώσουν τις ρατσιστικές τους ιδέες με κάθε τρόπο και το πράττουν εν τέλει μέσω του οπαδικού διαδικτύου (Carase, 2014).

Οι Balestri et al. (2002), κάνουν αναφορά για την ύπαρξη εντός διαδικτύου σκληροπυρηνικών ομάδων ατόμων με ακραίες εθνικιστικές απόψεις. Σύμφωνα με το δείγμα τους (οκτώ Ευρωπαϊκές χώρες), οι χώρες στις οποίες παρατηρείται πιο έντονα ο διαδικτυακός ρατσισμός είναι η Ιταλία και η Ισπανία. Η συγκεκριμένη πρωτιά ανήκει στους Ιταλούς που καλλιεργούν σε αρκετά μεγάλο βαθμό τον εθνικισμό μέσα από το διαδίκτυο.

3.2.3 Ρόλος του νόμου

Οι Balestri et al. (2002), αφού μελέτησαν τον οπαδικό διαδικτυακό ρατσισμό σε οκτώ διαφορετικές χώρες, διαπίστωσαν ότι για την ύπαρξη αυτού του φαινομένου φέρουν ευθύνη και οι νόμοι που έχει η εκάστοτε χώρα. Όσο πιο αυστηρή είναι η νομοθεσία τόσο πιο δύσκολα παρατηρείται αυτό το φαινόμενο. Μέχρι και την περίοδο που έγινε η πιο πάνω έρευνα (2002), το

Ηνωμένο Βασίλειο ήταν η χώρα όπου ο διαδικτυακός ρατσισμός φανεωνόταν στον μικρότερο βαθμό (σε σύγκριση με τις άλλες επτά χώρες που μελετήθηκαν). Ο λόγος είναι η πολύ αυστηρή νομοθεσία που υπάρχει στην χώρα. Επίσης, τονίζουν ότι για την συντήρηση αυτού του φαινομένου δεν παίζει σχεδόν κανένα ρόλο το αν στην εκάστοτε κοινωνία υπάρχουν άνθρωποι διαφορετικών φυλών, εθνοτήτων ή και θρησκείας Balestri et al. (2002).

Οι Kilvigton & Price (2017) προχωρούν το θέμα και καλούν τις αρμόδιες ποδοσφαιρικές αρχές να συνεργαστούν με τις ομάδες της κάθε χώρας, για να αναλάβουν μέτρα ούτως ώστε να μειωθεί ο οπαδικός ρατσισμός στο διαδίκτυο.

Σύμφωνα με την ανασκόπηση των εμπειρικών μελετών, για την ύπαρξη του οπαδικού ρατσισμού στα γήπεδα και στο διαδίκτυο ευθύνονται ορισμένοι παράγοντες. Και στις δύο περιπτώσεις οι οπαδοί εκμεταλλεύονται τους χαλαρούς νόμους που υπάρχουν σε ορισμένες χώρες. Επίσης οι ρατσιστικές συμπεριφορές στις οποίες προβαίνουν οι οπαδοί είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα του πολιτικού, πολιτισμικού και θρησκευτικού τους υπόβαθρου. Οι οπαδοί θεωρούν τα γήπεδα ως μια ευκαιρία να ξεσπάσουν και να φωνάξουν δυνατά το μίσος και την αντιπάθεια τους προς τους οπαδούς των άλλων ομάδων.

Στις πλείστες των περιπτώσεων δεν έχουν τίποτα το προσωπικό με τους οπαδούς των άλλων ομάδων, όμως το γεγονός ότι στηρίζουν διαφορετικές ομάδες, τους καθιστά αμέσως ως εχθρούς. Οι οπαδοί πλέον εκμεταλλεύονται και τις τεχνολογικές δυνατότητες που τους προσφέρονται. Όπως αποδείχθηκε σε αυτό το κεφάλαιο, οι οπαδοί εκμεταλλεύονται ορισμένα χαρακτηριστικά του διαδικτύου για να χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά και μέσω αυτού του μέσου.

Σχετικά με τον οπαδικό ρατσισμό, αυτό που αποδεικνύεται είναι ότι δεν έχει όρια καθώς πλέον δεν περιορίζεται στα γήπεδα, όπως γινόταν παλαιότερα. Ο οπαδικός ρατσισμός επεκτάθηκε και στο διαδίκτυο κάτι που σίγουρα πρέπει να προβληματίσει. Στο διαδίκτυο δεν έχει πολλά χρόνια που “εισέβαλε” και όσο δεν γίνεται κάτι για να αντιμετωπιστεί, ελλοχεύει ο κίνδυνος να επεκταθεί σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στο παρελθόν. Το διαδίκτυο είναι ένας αχανής χώρος και σίγουρα κάτι πολύ πιο μεγάλο από ότι είναι τα γήπεδα. Αν ο οπαδικός ρατσισμός συνεχίσει

να εξαπλώνεται στο διαδίκτυο οι συνέπειες θα είναι σίγουρα πολύ μεγάλες, τόσο στον οπαδισμό όσο και στην κοινωνία γενικότερα.

4 Μεθοδολογία

4.1 Εισαγωγή

Για την υλοποίηση της συγκεκριμένης μελέτης χρησιμοποιήθηκε τόσο ποιοτική όσο και ποσοτική ανάλυση περιεχομένου. Μέσω της ποιοτικής μεθόδου καταγράφηκαν οι μορφές προσβλητικού λόγου όσο αφορά φυλή, εθνότητα, και θρησκεία στο οπαδικό Facebook. Η διαδικασία αυτή εξυπηρετεί το πρώτο ερευνητικό ερώτημα (Ποιες μορφές ρατσιστικού λόγου υπάρχουν στο οπαδικό Facebook σε σχέση με την εθνότητα, τη φυλή και τη θρησκεία). Στην συνέχεια, με τη μέθοδο της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου, έγινε καταγραφή της συχνότητας εμφάνισης στοιχείων προσβλητικού λόγου (φωτογραφίες, βίντεο, σχόλια χρηστών). Το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε για την παρατήρηση ήταν σελίδες στο Facebook αθλητικών ιστοσελίδων, επίσημων ιστοσελίδων ομάδων Α' κατηγορίας και οπαδικών ιστοσελίδων από Κύπρο και Ελλάδα. Με αυτήν την διαδικασία απαντάται το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα (Ποια είναι η συχνότητα εμφάνισης στοιχείων ρατσιστικού λόγου) καθώς και το τρίτο (Πώς διαφοροποιούνται οι εκδηλώσεις ρατσισμού μεταξύ Κύπρου – Ελλάδας). Επιπρόσθετα, για τη συλλογή περισσότερων στοιχείων σε σχέση με τα πρώτα τρία ερευνητικά ερωτήματα, αλλά κυρίως για να απαντηθεί το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα (Πώς εξηγούν οι οπαδοί-χρήστες του Facebook την παρουσία αυτών των στοιχείων), πραγματοποιήθηκε μικρός αριθμός συνεντεύξεων βάθους με οπαδούς – χρήστες του Facebook.

4.2 Ποιοτική ανάλυση περιεχομένου για εντοπισμό των στοιχείων καταγραφής

Το πρώτο βήμα προτού προχωρήσει η εργασία, ήταν να πραγματοποιηθεί μια προκαταρκτική διαδικασία. Σε αυτό το σημείο έγινε μελέτη στο περιεχόμενο ενός αριθμού οπαδικών σελίδων με σκοπό να εντοπιστούν μορφές ρατσιστικού λόγου. Η διαδικασία αυτή εξυπηρετεί το πρώτο ερευνητικό ερώτημα. Αυτό έγινε επίσης με σκοπό να υπάρξει μια “πρώτη εικόνα” σχετικά με το τι θα ακολουθήσει δηλαδή με σκοπό να σχηματιστεί μια πρώτη εντύπωση για το πως θα απαντηθούν τα επόμενα δύο ερευνητικά ερωτήματα.

Η μελέτη αυτή αφορούσε συνολικά τρεις σελίδες οι οποίες ερευνήθηκαν τους μήνες Σεπτέμβριο και Οκτώβριο του 2019. Η μια σελίδα ήταν ειδησεογραφική, ενώ οι άλλες δύο ήταν οπαδικές. Η ειδησεογραφική ήταν η κυπριακή ιστοσελίδα kerkida.net, ενώ οι οπαδικές αφορούσαν μια

ομάδα από κάθε χώρα. Η κυπριακή ομάδα ήταν ο ΑΠΟΕΛ και η ελληνική ο Ολυμπιακός Πειραιώς.

Τα ρατσιστικά σχόλια που παρατηρήθηκαν δεν ήταν πολλά, όμως ήταν αρκετά για να παρθεί η απόφαση ότι η συγκεκριμένη έρευνα αξίζει να πραγματοποιηθεί. Τα σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου που εντοπίστηκαν σε αυτήν την πρώτη φάση, αφορούσαν κυρίως τους Τούρκους. Παρατηρήθηκαν ορισμένα σχόλια όπου υπήρχαν φωτογραφίες κατά της Τουρκίας. Επίσης, είχαν εντοπιστεί χαρακτηρισμοί μεταξύ οπαδών ΑΠΟΕΛ και Ομόνοιας όπου οπαδοί του ΑΠΟΕΛ αποκαλούσαν “Τουρκόσπορους” τους οπαδούς της Ομόνοιας. Όσο αφορά την έρευνα που έγινε στην οπαδική σελίδα του Ολυμπιακού Πειραιώς, εκεί παρατηρήθηκαν ρατσιστικά σχόλια από οπαδούς του Ολυμπιακού κατά των Πόντιων και των Βούλγαρων. Επίσης και στις τρεις σελίδες εντοπίστηκαν ορισμένα σχόλια όπου υπήρχε φανερή διάκριση μεταξύ των χριστιανών και των μουσουλμάνων.

Με βάση τα ρατσιστικά σχόλια που βρέθηκαν σε αυτή την διαδικασία, αποφασίστηκε να χωριστούν οι μορφές ρατσιστικού λόγου σε τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες. Πρόκειται για τις κατηγορίες εθνότητα, καταγωγή, φυλή και θρησκεία.

Πρέπει να αναφερθεί ακόμη ότι πραγματοποιήθηκε και ποιοτική ανάλυση περιεχομένου με σκοπό τον εντοπισμό μορφών ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό Facebook. Η συγκεκριμένη διαδικασία αφορούσε τον έλεγχο του περιεχομένου που είχε το κάθε σχόλιο. Κατά τη διάρκεια αυτής της ανάλυσης, ερευνήθηκαν όλα τα σχόλια τα οποία αποτελούν και το τελικό δείγμα της μελέτης. Μέσω αυτής της διαδικασίας έγινε γνωστός ο τρόπος που εκφράζονται μέσω διαδικτύου οι οπαδοί σε Κύπρο και Ελλάδα και κυρίως το είδος των σχολίων που χρησιμοποιούν τις περισσότερες φορές. Δηλαδή αν χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά, αν αρέσκονται περισσότερο να βρίζουν ή αν προτιμούν να εκφράζονται με τον οποιοδήποτε άλλο τρόπο.

4.3 Ποσοτική ανάλυση περιεχομένου για μέτρηση της συχνότητας εμφάνισης των στοιχείων

4.3.1 Λογική και Διαδικασία Δειγματοληψίας

Η αρχική σκέψη ήταν να επιλεγθούν 20 σελίδες του Facebook με το χρονικό πλαίσιο της μελέτης να κυμαίνεται από 1^η Ιανουαρίου 2019 μέχρι και την 31^η Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Δηλαδή θα γινόταν μελέτη των σχολίων που παρατηρούνταν κάτω από τις δημοσιεύσεις των 20 σελίδων του οπαδικού Facebook των δύο χώρων, με χρονικό διάστημα τον ένα χρόνο. Για να υπάρξει η τελική κατάληξη πρώτα επιλέχθηκαν συνολικά 67 σελίδες του Facebook. Προτού αποφασιστεί ποιες σελίδες θα ερευνηθούν προηγήθηκε πιλοτική έρευνα σε έξι οπαδικές σελίδες (τρεις που αφορούσαν ομάδες της Κύπρου και τρεις που αφορούσαν ομάδες της Ελλάδας). Το χρονικό διάστημα δημοσιεύσεων που λήφθηκαν υπόψη για αυτή την διαδικασία ήταν από την 1^η Ιανουαρίου 2019 μέχρι και την 31^η Δεκεμβρίου του ίδιου έτους. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί πως υπήρξαν τρομερά προβλήματα με το Facebook καθώς όσο εμβαθύνονταν χρονικά η έρευνα στην εκάστοτε σελίδα, αυτό κόλλαγε όλο και περισσότερο. Παρόλα αυτά, το εμπόδιο αυτό ξεπεράστηκε.

Τα αποτελέσματα της πιλοτικής έρευνας έδειξαν πως τα ρατσιστικά σχόλια στο οπαδικό Facebook στις δύο αυτές χώρες, δεν είναι αρκετά. Το ότι δεν είναι αρκετά ορίστηκε από το γεγονός ότι μελετήθηκαν περισσότερα από 1000 σχόλια και μόλις 31 από αυτά είχαν ρατσιστικό περιεχόμενο. Επίσης η πλειοψηφία των 31 ρατσιστικών σχολίων που παρατηρήθηκαν κατά την διάρκεια της πιλοτικής έρευνας, εντοπίστηκαν την περίοδο 1^η Αυγούστου με 31^η Δεκεμβρίου του 2019. Για αυτούς τους λόγους αποφασίστηκε να μειωθεί το χρονικό πλαίσιο της έρευνας. Συγκεκριμένα, το νέο χρονοδιάγραμμα αφορούσε την 1^η Αυγούστου μέχρι την τελευταία μέρα του 2019.

Αποφασίστηκε ακόμη να επιλεγθούν τελικά 15 σελίδες, λόγω του ότι θεωρήθηκε πως το τελικό αποτέλεσμα δεν θα επηρεαζόταν αν οι σελίδες μειώνονταν κατά πέντε. Ειδικά από την στιγμή που πάρθηκε η απόφαση να επιλεγθούν σκόπιμα 15 σελίδες, οι οποίες θα εμφάνιζαν σίγουρα πολλά σχόλια. Από τις σελίδες αυτές οι οκτώ ήταν κυπριακές και οι επτά ελληνικές.

Συνολικά μελετήθηκαν τα σχόλια από δύο ειδησεογραφικές ιστοσελίδες, μία από κάθε χώρα, από δέκα οπαδικές και τρεις επίσημες ιστοσελίδες των ομάδων. Πρόκειται για τα τρία ήδη αθλητικών ιστοσελίδων που συναντά κανείς στο διαδίκτυο. Οι ειδησεογραφικές αφορούν

ιστοσελίδες οι οποίες ασχολούνται με όλη την αθλητική ειδησιογραφία και είναι οι κύριες υπεύθυνες για την ενημέρωση του κοινού. Οι οπαδικές ιστοσελίδες είναι ιστότοποι οι οποίοι δημιουργήθηκαν από οπαδούς συγκεκριμένων ομάδων, ασχολούνται με ό,τι αφορά την ομάδα τους, ενώ το ύφος γραφής σε αυτές τις σελίδες δεν είναι επίσημο. Σχετικά με τις επίσημες ιστοσελίδες ομάδων, είναι αυτές που χρησιμοποιούν όλες οι ομάδες για να ενημερώσουν τους οπαδούς τους και σε αντίθεση με τις οπαδικές το ύφος σε αυτές τις ιστοσελίδες είναι επίσημο.

Από την Κύπρο ερευνήθηκαν έξι οπαδικές και μία επίσημη. Από την Ελλάδα ερευνήθηκαν τέσσερις οπαδικές και δύο επίσημες. Στόχος ήταν να μελετηθεί μια ειδησεογραφική σελίδα από την κάθε χώρα και μια σελίδα, είτε οπαδική είτε επίσημη, από τις κορυφαίες (με βάση τη δημοτικότητά τους τα τελευταία χρόνια) έξι ομάδες των δύο χωρών. Βασικό κριτήριο επιλογής των οπαδικών σελίδων ήταν το πόσα “μου αρέσει” έχουν στο Facebook. Ο λόγος που μπήκε αυτό το κριτήριο είναι γιατί υπάρχουν πολλές οπαδικές σελίδες για την κάθε ομάδα. Σχετικά με την επιλογή των επίσημων σελίδων, η επιλογή αυτή ήταν εξαιρετικά εύκολη αφού όπως είναι λογικό, η κάθε ομάδα έχει την δική της ξεχωριστή επίσημη σελίδα. Οι ειδησεογραφικές σελίδες ήταν εκ των κορυφαίων σε “μου αρέσει” τόσο σε Κύπρο όσο και Ελλάδα.

4.3.2 Διαδικασία Καταγραφής

Αρχικά πρέπει να αναφερθεί ότι μελετήθηκαν περίπου 4000 σχόλια. Η καταγραφή των σχολίων επικεντρώθηκε στην αλληλεπίδραση (σχόλια, βίντεο, φωτογραφίες) των οπαδών κάτω από αναρτήσεις που αφορούσαν κάποια άποψη, οπαδικά ματς αλλά και πρόσωπα. Με τον όρο “πρόσωπα” εννοούμε πράξεις και δηλώσεις από ντόπιους ή ξένους, κινήσεις που συχνά προκαλούν τις αντιδράσεις του κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, οι αναρτήσεις που υπάρχουν στις σελίδες που μελετήθηκαν είναι πάρα πολλές. Παρόλα αυτά, ορισμένες από αυτές δεν λαμβάνουν καμία προσοχή από το κοινό. Παραδείγματος χάρη, υπήρξαν δημοσιεύσεις οι οποίες αφορούσαν μια φωτογραφία στην οποία απεικονιζόταν ένας οπαδός ο οποίος φωτογραφήθηκε σε γήπεδο άλλης χώρας. Το κοινό δεν φάνηκε να ασχολείται με τέτοιες αναρτήσεις. Για αυτόν τον λόγο αποφασίστηκε αυτές οι δημοσιεύσεις να μην συμπεριληφθούν στο δείγμα, το οποίο όμως παρέμεινε πολύ μεγάλο.

Όσο αφορά την διαδικασία καταγραφής, αυτή πραγματοποιήθηκε τον μήνα Φεβρουάριο του 2020 και καθώς οι δημοσιεύσεις αφορούσαν την περίοδο 1^η Αυγούστου με 31^η Δεκεμβρίου 2019, γίνεται αμέσως κατανοητό πως ήταν απαραίτητο να γίνει μετακίνηση των σελίδων προς τα κάτω. Όπως ήδη αναφέρθηκε το εγχείρημα αυτό δεν ήταν καθόλου εύκολο καθώς παρουσιάστηκαν τεχνικά προβλήματα στο Facebook. Ένας τρόπος αντιμετώπισης τους ήταν απλά να γινόταν αναμονή μέχρι να ξεκολλήσει η εφαρμογή και να μπορέσει να γίνει η καταγραφή. Ο δεύτερος τρόπος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο παραγκωνισμός του υπολογιστή που υπήρχε το κόλλημα και την ίδια ώρα γινόταν χρήση δεύτερου υπολογιστή, ούτως ώστε να συνεχιστεί η μελέτη με την καταγραφή στοιχείων άλλης σελίδας. Υπήρξαν περιπτώσεις που χρησιμοποιούνταν δύο υπολογιστές ταυτόχρονα. Συγκεκριμένα, όταν κόλλαγε ο ένας υπολογιστής, η έρευνα συνεχιζόταν στον δεύτερο και αντίστοιχα. Άξιο αναφοράς πως όσα πιο πολλά σχόλια είχε μια σελίδα τόσο πιο πολύ παρατηρείτο αυτό το πρόβλημα.

Συνεχίζοντας, γινόταν εκτενής παρατήρηση όλων των σχολίων, τα οποία διαβάζονταν προσεκτικά ένα προς ένα. Στην έρευνα συμπεριλήφθηκαν και τα σχόλια που απαντούσαν σε σχόλιο κάποιου άλλου. Το φαινόμενο αυτό παρατηρήθηκε πολλές φορές, ενώ υπήρξαν περιπτώσεις όπου τέτοιου είδους συζητήσεις είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Όσα σχόλια είχαν ρατσιστικό περιεχόμενο αποθηκεύονταν σε ειδικό χώρο που προσφέρει το Facebook και την ίδια ώρα καταγράφονταν λεπτομερώς σε κείμενο. Γινόταν καταγραφή του σχολίου, του ονόματος της σελίδας, του είδους της σελίδα αλλά και της κατηγορίας του σχολίου. Η σελίδα θα μπορούσε να είναι οπαδική ειδησεογραφική ή επίσημη σελίδα κάποιας ομάδας. Επίσης το ρατσιστικό σχόλιο σημειωνόταν κατά πόσο άνηκε σε κάποια από τις πιο πάνω κατηγορίες αλλά και σε ποια από αυτές. Υπήρξαν περιπτώσεις όπου κάποιο σχόλιο άνηκε σε δύο κατηγορίες. Στην συνέχεια τα στοιχεία αυτά καταγράφηκαν σε αρχείο Excel για διευκόλυνση της ανάλυσης.

Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι κατά την διάρκεια αυτής της διαδικασίας πάρθηκε η απόφαση να μειωθούν οι κατηγορίες ρατσιστικού λόγου από τέσσερις σε τρεις. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η αρχική απόφαση ήταν να υπάρχουν τέσσερις κατηγορίες οι οποίες ήταν χωρισμένες σε εθνότητα, καταγωγή, φυλή και θρησκεία. Κατά την διάρκεια της καταγραφής των

αποτελεσμάτων έγινε αντιληπτό ότι με βάση τα 84 ρατσιστικά σχόλια που βρέθηκαν, οι κατηγορίες εθνότητα και καταγωγή δεν είχαν ιδιαίτερο λόγο να είναι χωρισμένες. Ως εκ τούτου η κατηγορία που αφορούσε την καταγωγή διαγράφηκε. Σε αυτό το σημείο πρέπει να διευκρινιστεί ότι ολοκληρώθηκε η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου.

4.4 Συνεντεύξεις Βάθους

Όταν ολοκληρώθηκε η ποσοτική ανάλυση περιεχομένου, πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις βάθους με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την ερμηνεία που ίδιοι οι οπαδοί δίνουν στο εν λόγω περιεχόμενο (τέταρτο ερευνητικό ερώτημα). Οι συνεντεύξεις βάθους έγιναν επίσης με σκοπό να πραγματοποιηθεί σύγκριση των αποτελεσμάτων της παρατήρησης των σχολίων στο Facebook, με αυτά που θα πρόκυπταν από τις συνεντεύξεις. Άξιο αναφοράς ότι πριν την έναρξη της συνέντευξης, οι συνεντευξιαζόμενοι γίνονταν γνώστες (ως έναν βαθμό) του θέματος της συγκεκριμένης μελέτης. Ως εκ τούτου τους εξηγήθηκε και ο όρος ρατσιστικός λόγος, όπως αυτός ορίστηκε για τους σκοπούς της εργασίας.

Οι συνεντεύξεις ήταν δομημένες. Οι εξής ερωτήσεις τέθηκαν σε όλους τους συμμετέχοντες:

1. Επισκέπτεσαι αθλητικά γκρουπ στο Facebook;
2. Παρατηρείς τα σχόλια;
3. Έβγαλες κάποια συμπεράσματα για τα σχόλια που διαβάζεις;
4. Τι είδους σχόλια παρατηρείς τις περισσότερες φορές;
5. Έχεις παρατηρήσει σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου;
6. Στο παρελθόν παρατηρούσες περισσότερα σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου;
7. Ποια η προσωπική σου άποψη σχετικά με τα σχόλια στις αθλητικές σελίδες του Facebook;

Συνολικά πραγματοποιήθηκαν έξι συνεντεύξεις. Το κριτήριο επιλογής των συνεντευξιαζόμενων ήταν η εμπλοκή τους με τις σελίδες που παρατηρήθηκαν. Ουσιαστικά έπρεπε να είναι γνώστες του αντικειμένου. Οι δύο πρώτοι συνεντευξιαζόμενοι επιλέχθηκαν με κριτήριο την ομάδα τους. Στόχος ήταν να μιλήσει ένας οπαδός της Ομόνοιας και ένας του ΑΠΟΕΛ. Ο λόγος που τέθηκε αυτό το κριτήριο είναι γιατί Ομόνοια και ΑΠΟΕΛ διαχρονικά έχουν μια μεγάλη αντιπαλότητα

μεταξύ τους, κάτι που τους κάνει να έχουν και πολλές διαφορές. Στόχος ήταν λοιπόν οι πρώτες δύο συνεντεύξεις να γίνουν μεταξύ ατόμων που ίσως να έχουν ακριβώς αντίθετες απόψεις.

Οι συνεντευξιαζόμενοι που επιλέχθηκαν ήταν γνωστοί ή γνωστοί γνωστών και κριτήριο επιλογής τους ήταν το αν ασχολούνταν με το οπαδικό Facebook. Αφού απαντούσαν θετικά σε ερώτηση όσο αφορά το αν είναι γνώστες του οπαδικού Facebook της Κύπρου ή της Ελλάδας, στην συνέχεια τους γινόταν νέα ερώτηση σχετικά με το αν επιθυμούν να λάβουν μέρος στην συγκεκριμένη συνέντευξη. Παράλληλα με την τελευταία ερώτηση, τους δινόταν η εγγύηση πως τα προσωπικά τους στοιχεία δεν θα δημοσιευτούν. Το μόνο στοιχείο των συνεντευξιαζόμενων που δίνεται στην εργασία είναι το ποια ομάδα υποστηρίζουν, κάτι που όπως είπαν δεν τους ενοχλεί καθόλου. Επίσης, πρέπει να αναφερθεί ότι όσοι κλήθηκαν σε συνέντευξη απάντησαν θετικά ενώ ήταν όλοι φιλικοί με καλή διάθεση. Σε καμία περίπτωση δεν προκλήθηκε αναστάτωση.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί πως όλες οι συνεντεύξεις έγιναν μέσω του διαδικτύου λόγω των περιοριστικών μέτρων για την πανδημία Covid-19 στην Κύπρο. Η συνομιλία γινόταν μέσω υπολογιστή και ταυτόχρονα τα λόγια των συνεντευξιαζόμενων ηχογραφούνταν σε μια κινητή συσκευή. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι συνεντεύξεις ήταν δομημένες καθώς είχαν καταγραφεί συγκεκριμένες ερωτήσεις από πριν. Παρόλα αυτά, κατά την διάρκεια της διαδικασίας υπήρξαν φορές που τέθηκαν και νέες ερωτήσεις.

Στην συνέχεια έγινε αποηχογράφηση των όσων λέχθηκαν από τις έξι συνολικά συνεντεύξεις. Για να ξεχωρίζουν οι συνεντεύξεις, η καθεμιά φέρει ως ονομασία το όνομα της ομάδας που υποστηρίζει ο κάθε συνεντευξιαζόμενος. Για παράδειγμα η πρώτη που καταγράφηκε φέρει την ονομασία “οπαδός Ομόνοιας”. Τα όσα λέχθηκαν από τους συνεντευξιαζόμενους καταγράφηκαν σε αρχείο Word. Στη συνέχεια εντοπίστηκαν όσα σχόλια θεωρήθηκε ότι αφορούν άμεσα την συγκεκριμένη έρευνα και πέρασαν σε νέο αρχείο Word. Τα σχόλια αυτά χρησιμοποιήθηκαν για να βγουν τα τελικά συμπεράσματα των συνεντεύξεων αλλά και για να πραγματοποιηθεί σύγκριση με τα αποτελέσματα της ανάλυσης των σχολίων.

5. Αποτελέσματα Ανάλυσης Περιεχομένου

Σε αυτό το κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ανάλυσης περιεχομένου. Το κεφάλαιο είναι οργανωμένο σε δύο υποκεφάλαια. Στο πρώτο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου η οποία είχε σκοπό τον εντοπισμό μορφών ρατσιστικού λόγου στο οπαδικό Facebook. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της ποσοτικής ανάλυσης περιεχομένου η οποία είχε σκοπό τη μέτρηση της συχνότητας εμφάνισης αυτών των στοιχείων και την σύγκριση μεταξύ Κύπρου και Ελλάδας.

5.1 Μορφές Ρατσιστικού Λόγου στο Οπαδικό Facebook

Σε αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά στα αποτελέσματα της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Κατά τη διάρκεια αυτής της ανάλυσης, μελετήθηκαν εκατοντάδες σχόλια. Τα πλείστα εξ αυτών δεν αφορούσαν ρατσιστικά σχόλια αλλά βρισιές των οπαδών. Αποδέκτες των υβριστικών σχολίων τις περισσότερες των περιπτώσεων ήταν οπαδοί, ποδοσφαιριστές, προπονητές και διοικητικοί ηγέτες άλλων ομάδων. Άξιο αναφοράς είναι πως το φαινόμενο αυτό δεν παρατηρήθηκε μόνο σε σελίδες που σχολιάζουν οπαδοί όλων των ομάδων, δηλαδή στις ειδησεογραφικές, αλλά και στις σελίδες όπου συχνάζουν οπαδοί μόνο μιας ομάδας. Επίσης, σε αρκετές περιπτώσεις, ο κόσμος έβριζε χωρίς ιδιαίτερη αφορμή. Πιο συγκεκριμένα, η ανάρτηση κάτω από την οποία ύβριζαν οι οπαδοί, ορισμένες φορές αφορούσε κάτι εντελώς διαφορετικό με αυτό που σχολίαζαν.

Παράλληλα, τα υβριστικά σχόλια να μεν κατά κύριο λόγο αφορούν τους οπαδούς άλλων ομάδων, όμως αυτό δεν σημαίνει ότι ο κόσμος δεν τα βάζει και με την δική του ομάδα. Αρκετές ήταν οι φορές που οπαδοί έβριζαν τον προπονητή της ομάδας τους γιατί διαφωνούσαν με τις αποφάσεις του, τους ποδοσφαιριστές τους γιατί δεν απέδιδαν όσο οι ίδιοι θα ήθελαν αλλά ακόμη και τον πρόεδρο της ομάδας τους, από τον οποίο προφανώς δεν ήταν ικανοποιημένοι. Τα υβριστικά σχόλια κυριαρχούν τόσο στο οπαδικό Facebook της Κύπρου όσο και σε αυτό της Ελλάδας. Παρόλα αυτά, τα σχόλια στην Ελλάδα είναι πολύ περισσότερα από αυτά στην Κύπρο και ως εκ τούτου είναι περισσότερα και τα υβριστικά σχόλια.

Επιπρόσθετα, πέρα από τις βρισιές, οι οποίες κυριαρχούν, παρατηρήθηκαν και άλλα είδη σχολίων. Συγκεκριμένα, αρκετός κόσμος προσπαθεί να εκφράσει την άποψη του ή να ασκήσει κριτική χρησιμοποιώντας τεκμήρια. Δηλαδή σε περίπτωση που διαφωνεί με μια απόφαση του προπονητή του, δεν θα τον βρίσει αλλά θα γράψει ένα εμπειριστατωμένο κείμενο, σε μορφή σχολίου, όπου θα εξηγεί τι θα έπρεπε, κατά την άποψη του, να πράξει ο προπονητής. Το φαινόμενο με τα τεκμηριωμένα σχόλια παρατηρήθηκε και στις δύο χώρες, σε παρόμοιο βαθμό. Ακολουθούν δύο παραδείγματα όπου οπαδοί της Κύπρου και της Ελλάδας εκφράζουν την άποψη τους στο οπαδικό Facebook της χώρας τους:

Οπαδός ΑΕΚ Λάρνακας: Εν είμαστε καλοί όσο πέρσι και για τούτο φταίει ο Μουρίγιο με τους παίκτες που μας έφερε. Συμφωνώ ότι ο Μουρίγιο κινήθηκε σύμφωνα με το πλάνο της ομάδας, όμως δεν του περνά τούτη η δουλειά. Ήταν πολλά καλός παίκτης όμως δεν το έχει ως τεχνικός διευθυντής.

Οπαδός Ολυμπιακού Πειραιώς: Δεν έπρεπε να βάλει τον Φορτούνη όσο καλός και αν είναι, δεν είναι καθόλου έτοιμος για έναν τέτοιο σημαντικό αγώνα όπως είναι αυτός με τον ΠΑΟΚ. Ο Μαρτίνς είναι πολύ καλός προπονητής και τον εμπιστεύομαι όμως θεωρώ ότι ο Φορτούνης μετά τον τραυματισμό του πρέπει να αντιμετωπίζεται με ιδιαίτερη προσοχή.

Ένα άλλο είδος σχολίου ήταν τα σχόλια με χιούμορ. Πολλοί είναι αυτοί που αποφεύγουν να μιλήσουν με έντονο ύφος και προτιμούν να εκφραστούν με σχόλια τα οποία περιέχουν αρκετή δόση χιούμορ. Σε αυτές τις περιπτώσεις μπορεί να ασκηθεί κριτική, χωρίς όμως να υπάρξουν ιδιαίτερες αντιδράσεις καθώς ο κόσμος αντιδρά συνήθως θετικά σε τέτοια σχόλια. Αυτό το είδος σχολίων παρατηρήθηκε κυρίως στις Ελληνικές σελίδες, όμως ως ένα βαθμό υπάρχει και στην Κύπρο. Ακολουθεί ένα παράδειγμα:

Οπαδός Παναθηναϊκού: Η επιτομή αυτού που λέμε “δεν το πιστεύω ότι δεν έγινα ποδοσφαιριστής να έχω λεφτά. Όσο χάλια και να είμαι από τον Τζιόλη καλύτερος θα ήμουν!

Μια άλλη κατηγορία σχολίων που εντοπίστηκε είναι τα σχόλια που απεικονίζουν φωτογραφίες ή emoji. Τα συγκεκριμένα σχόλια αριθμούνται κατά εκατοντάδες στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών, όμως το καθένα από αυτά υπάγεται σε διάφορες υποκατηγορίες. Ο λόγος είναι γιατί μια φωτογραφία μπορεί να αφορά βρισιές, κριτική ή ακόμη μπορεί να κρύβει ρατσιστικό περιεχόμενο. Το ίδιο ισχύει και με τα emoji, τα οποία είναι ένα είδος αντίδρασης το οποίο προσφέρουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Όπως συμβαίνει και με τις φωτογραφίες έτσι και με αυτά, υπάρχουν πολλές μορφές emoji. Γίνεται αμέσως αντιληπτό ότι η συγκεκριμένη κατηγορία σχολίων έχει πεδίο αναφοράς ένα πολύ ευρύ φάσμα νοημάτων.

Όσο αφορά τα ρατσιστικά σχόλια, τα οποία είναι και το θέμα της συγκεκριμένης έρευνας, σε σύγκριση με τα προαναφερόμενα σχόλια, αυτά παρατηρήθηκαν σε αρκετά μικρότερο βαθμό. Με βάση το δείγμα αυτής της μελέτης, τα σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας και της Κύπρου δεν είναι πολλά, γεγονός που αποτελεί και το πρώτο σημαντικό αποτέλεσμα αυτής της μελέτης. Το ότι ο ρατσιστικός λόγος στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών είναι περιορισμένος γίνεται κατανοητό από το ότι μελετήθηκαν περίπου 4000 σχόλια και ότι από αυτά μόνο τα 84 είχαν ρατσιστικό περιεχόμενο.

Παίρνοντας τις μορφές ρατσιστικού λόγου που παρατηρήθηκαν κατά κατηγορία, αρχικά πρέπει να αναφερθεί ότι τα περισσότερα σχόλια με αυτό το περιεχόμενο υπάγονται στην κατηγορία της εθνότητας. Η εθνότητα για την οποία υπάρχει η περισσότερη προκατάληψη στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας είναι η τουρκική. Στην Ελλάδα, μετά την Τουρκία, η περιοχή για την οποία παρατηρήθηκε να υπάρχει μεγάλη προκατάληψη είναι ο Πόντος, ενώ σε παρόμοια επίπεδα κυμαίνεται και το μίσος κατά της Βουλγαρίας.

Άξιο αναφοράς πως στην Κύπρο παρατηρήθηκε ότι οπαδοί σωματείων με εθνικιστικά ιδεώδη αποκαλούν Τούρκους οπαδούς αριστερών σωματείων. Ο λόγος είναι γιατί οι πρώτοι διατηρούν μία έντονη σύνδεση με την πολιτική αξίωση για ένωση με την Ελλάδα, ενώ οι δεύτεροι όχι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα τα πιο κάτω σχόλια οπαδού του ΑΠΟΕΛ, ο οποίος έχει εθνικιστικά ιδεώδη, εις βάρος οπαδού της Ομόνοιας που έχει αντίθετες πολιτικές πεποιθήσεις:

“Μίλα καλύτερα κωλόφατσα. Γαμ@ την τουρκάλα την Ομόνοια”.

“Φωτιά και τσεκούρι στους τουρκοπροσκυνημένους”.

“Να χαιρέσετε τα αδέρφια σας, Τούρκος καλός μόνο νεκρός”.

Όσο αφορά τα ρατσιστικά σχόλια κατά των Βούλγαρων και των Πόντιων, τέτοιου είδους συμπεριφορές εντοπίστηκαν μόνο στην Ελλάδα, καθώς όπως παρατηρήθηκε υπάρχει μια προκατάληψη για τους κατοίκους αυτών των περιοχών. Συγκεκριμένα αυτό που φάνηκε είναι ότι υπάρχει ένα μίσος και μια υποτίμηση από τους Έλληνες εις βάρος των Βούλγαρων και των Πόντιων. Οι οπαδοί ομάδων της Αθήνας αποκαλούν Βούλγαρους τους οπαδούς ομάδων της Θεσσαλονίκης λόγω του ότι η περιοχή όπου μένουν είναι κοντά στην Βουλγαρία. Επίσης οι οπαδοί όλων των ομάδων χρησιμοποιούν ρατσιστική συμπεριφορά εις βάρος του προέδρου του ΠΑΟΚ Ιβάν Σαββίδη, ο οποίος κατάγεται από τον Πόντο. Άξιο αναφοράς πως οι ρατσιστικές επιθέσεις εις βάρος του Ιβάν Σαββίδη ήταν κάτι που παρατηρήθηκε πολύ έντονα. Ακολουθούν δύο παραδείγματα από οπαδούς του Ολυμπιακού Πειραιώς με ρατσιστική διάθεση εις βάρος του Ιβάν Σαββίδη:

“Πρέπει να ετοιμάσουμε μια ωραία υποδοχή στον ρωσοπόντιο στο Καραϊσκάκη”.

“Που είσαι μωρή Ρωσίδα με τα εκατομμύρια, ο Μαρινάκης ο μεγαλύτερος σου εφιάλτης”.

Παράλληλα, παραμένοντας στην κατηγορία της εθνότητας, πρέπει να αναφερθεί ότι υπήρχαν ρατσιστικές συμπεριφορές και εις βάρος Αλβανών, Βόρειων Μακεδόνων και Μογγόλων από Έλληνες. Ο λόγος είναι γιατί στην Ελλάδα υπάρχει έντονη προκατάληψη για αυτές της χώρες, ιδιαίτερα για τη Βόρεια Μακεδονία με την οποία ήρθαν σε μεγάλη αντιπαράθεση λόγω του ονόματος της τα τελευταία χρόνια. Συγκεκριμένα δεν ήθελαν να φέρει στο όνομα της την λέξη “Μακεδονία” καθώς θεωρούν πως η Μακεδονία είναι αμιγώς ελληνική. Ο λόγος που υπάρχει προκατάληψη κατά των Αλβανών και το Μογγόλων είναι γιατί οι Έλληνες τους θεωρούν κατώτερους λαούς, ειδικά όσο αφορά το μορφωτικό επίπεδο. Για παράδειγμα:

Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών εις βάρος Μογγόλων: “Συνταγή Αλβανικής ομελέτας. Ξυπνάμε τα χαράματα και κλέβουμε τρία αυγά από το κοτέτσι του γείτονα, η υπόλοιπη συνταγή ακριβώς η ίδια”.

Οπαδός ΠΑΟΚ θέλοντας να μειώσει οπαδό Ολυμπιακού Πειραιώς: “Είσαστε ο ορισμός των Μογγόλων”.

Σχετικά με την κατηγορία της φυλής, τα ρατσιστικά σχόλια για αυτή την κατηγορία ήταν πολύ λίγα όμως όλα αφορούσαν προσβλητικά σχόλια εις βάρος των μαύρων. Τέτοιου είδους ρατσιστικά σχόλια παρατηρήθηκαν στο οπαδικό Facebook και των δύο χωρών, για παράδειγμα:

Οπαδός ΑΠΟΕΛ: “Στα ανάθεμα πουστόμαυρε”.

Οπαδός Απόλλωνα: “Παλιόμαυροι και εφέραμεν τους να βοηθήσουν”.

Στην κατηγορία θρησκεία τα σχόλια ήταν περισσότερα από αυτά της φυλής αλλά πολύ λιγότερα από αυτά της εθνότητας. Τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια που εντοπίστηκαν σε αυτήν την κατηγορία αφορούσαν τους μουσουλμάνους. Το μίσος κατά των μουσουλμάνων έγκειται στο γεγονός πως υπάρχει μίσος κατά των Τούρκων, οι οποίοι είναι μουσουλμάνοι. Δηλαδή τα σχόλια που αφορούν απρεπείς χαρακτηρισμούς εις βάρος των μουσουλμάνων συνεπάγονται απρεπείς χαρακτηρισμούς για τους Τούρκους. Η μοναδική άλλη θρησκεία για την οποία παρατηρήθηκε προκατάληψη είναι η Εβραϊκή. Ακολουθούν παραδείγματα από οπαδούς των δύο χωρών που χρησιμοποιούν ρατσιστική και προσβλητική συμπεριφορά εις βάρος των Εβραίων:

Οπαδός Ανόρθωσης: “Μια χαρά εν ο Εβραίος, απλά θέλει δέκα χρόνια να στρώσει”.

Οπαδός Άρη: “Εβραϊοσκούλικο”.

5.2 Επικράτηση Ρατσιστικού Λόγου στο Οπαδικό Facebook

Σε αυτό το υποκεφάλαιο γίνεται αναφορά σε ένα από τα σημαντικότερα σημεία της μελέτης, η συχνότητα δηλαδή των ρατσιστικών σχολίων στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας. Όπως προαναφέρθηκε τα σχόλια που μελετήθηκαν ήταν περίπου 4000 χιλιάδες. Κάτι τέτοιο γίνεται εύκολα κατανοητό από το γεγονός πως ερευνήθηκαν συνολικά 15 σελίδες. Στην κάθε σελίδα διαβάζονταν όλες οι αναρτήσεις που αφορούσαν κάποια άποψη, οπαδικά ματς αλλά και πρόσωπα. Τα συγκεκριμένα θέματα είναι και η μεγάλη πλειονότητα αναρτήσεων που

υπάρχουν στο οπαδικό Facebook. Επίσης, η περίοδος καταγραφής εκτείνεται σε τέσσερις μήνες, από την 1^η Αυγούστου 2019 μέχρι την 31^η Δεκεμβρίου 2019.

Μέσα από την έρευνα που έγινε, βρέθηκαν μόλις 84 σχόλια τα οποία είχαν ρατσιστικό περιεχόμενο. Το συνολικό μέγεθος του δείγματος υπολογίζεται στα 4000 σχόλια και ως απότοκο αυτού τα 84 σχόλια είναι ένας πολύ μικρός αριθμός. Το συγκεκριμένο αποτέλεσμα αποδεικνύει ότι τα ρατσιστικά σχόλια είναι περιορισμένης επικράτησης στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών. Στους πίνακες που ακολουθούν γίνεται λεπτομερής ανάλυση των αποτελεσμάτων.

Αυτό που προκύπτει από τα πιο κάτω αποτελέσματα είναι ότι ναι μεν τα ρατσιστικά σχόλια που βρέθηκαν δεν είναι πολλά, όμως παρόλα αυτά υπάρχει μια ποικιλία από αυτά. Πιο συγκεκριμένα, τα ρατσιστικά σχόλια που εντοπίστηκαν χωρίζονται σε τρεις διαφορετικές κατηγορίες. Ο λόγος για τις εθνότητα, φυλή και θρησκεία. Επίσης το κάθε ρατσιστικό σχόλιο προέρχεται από μια διαφορετική ιστοσελίδα η οποία είναι ειδησεογραφία, οπαδική ή επίσημη. Ακόμη τα ρατσιστικά σχόλια που εντοπίστηκαν χωρίζονται και σε χώρα προέλευσης.

5.2.1 Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Είδος

Η συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων παρουσιάζεται κατά είδος σχολίου στον πίνακα 1. Τα είδη των ρατσιστικών σχολίων που παρατηρήθηκαν ήταν αυτά που αναφέρονται σε εθνότητα, φυλή και θρησκεία.

Πίνακας 1: Συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά είδος

	Συχνότητα	Ποσοστό
Εθνότητα	60	71.4
Φυλή	6	7.1
Θρησκεία	18	21.4
Σύνολο	84	100.0

Ο πιο πάνω πίνακας δείχνει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των σχολίων ρατσιστικού περιεχομένου που βρέθηκαν αφορούσαν την εθνότητα. Από τα 84 σχόλια, τα 60 είχαν να κάνουν με την εθνότητα. Τα 18 από αυτά αφορούσαν την θρησκεία, ενώ μόλις έξι φορές παρατηρήθηκαν ρατσιστικά σχόλια που αφορούσαν τη φυλή.

5.2.2 Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Ιστοσελίδα

Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά ιστοσελίδα. Πιο συγκεκριμένα, μέσω αυτού του πίνακα μπορεί κανείς να δει ποιες σελίδες εμφάνισαν τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια και πιο είδος σχολίων κυριαρχούσε σε κάθε σελίδα.

Πίνακας 2: Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Ιστοσελίδα

	Εθνότητα	Φυλή	Θρησκεία
ΕΙΔΗΣΕΟΓΡΑΦΙΚΕΣ			
contra.gr	5	3	1
kerkida.net	13	0	1
ΕΠΙΣΗΜΕΣ			
apollofc	0	1	0
ΠΑΕ ατρομητος	1	0	1
Παναθηναϊκος FC	0	0	1
ΟΠΑΔΙΚΕΣ			
aek24net	1	0	0
aeknews	1	0	0
anorthosisnet	0	0	2
apoelnet	2	1	0
apollo365	0	0	0
Aris thessaloniki	24	0	11
LionsRadio	0	0	0
omonoianeWS	1	0	0
red duckling	12	1	1
παοκ24	0	0	0
ΣΥΝΟΛΟ	60	6	18

Η σελίδα στην οποία εμφανίστηκαν τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια είναι οπαδική και φέρει την ονομασία “Aris Thessaloniki”. Εκεί παρατηρήθηκαν συνολικά 35 σχόλια, 24 που αφορούν την εθνότητα και 11 σχετικά με τη θρησκεία. Επίσης, η συγκεκριμένη σελίδα είναι εκείνη με τα περισσότερα σχόλια τόσο στην κατηγορία της εθνότητας όσο και σε αυτήν της θρησκείας. Παράλληλα, η σελίδα που είχε τα περισσότερα σχόλια που σχετίζονται με την φυλή είναι η ειδησεογραφική σελίδα “contra.gr”. Η σελίδα αυτή εμφάνισε συνολικά τρία σχόλια που απευθύνονταν με ρατσιστική διάθεση απέναντι σε άτομα άλλων φυλών.

Πέρα από την σελίδα “Aris Thessaloniki” άλλες δύο σελίδες, ξεπέρασαν το “φράγμα” των δέκα σχολίων με ρατσιστικό περιεχόμενο. Ο λόγος για την ειδησεογραφική σελίδα “κερκίδα.νεν”, όπου παρατηρήθηκαν συνολικά 14 τέτοια σχόλια, αλλά και για την οπαδική σελίδα “red duckling”, στην οποία εντοπίστηκαν επίσης 14 σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου.

Επιπρόσθετα, πέντε ήταν οι σελίδες στις οποίες υπήρχε μόλις ένα σχόλιο. Πρόκειται για τις επίσημες σελίδες του Παναθηναϊκού και του Απόλλωνα αλλά και για τις οπαδικές “aek24net”, “aeknews” και “omonoianews”. Άξιο αναφοράς είναι ότι, από τις 15 σελίδες που μελετήθηκαν, στις τρεις δεν βρέθηκε κανένα ρατσιστικό σχόλιο. Και οι τρεις αυτές σελίδες είναι οπαδικές και φέρουν την ονομασία “LionsRadio”, “paok24” και “apollon365”.

5.2.3 Συχνότητα Εμφάνισης Ρατσιστικών Σχολίων Κατά Χώρα

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζονται οι συχνότητες εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά χώρα.

Πίνακας 3: Συχνότητα εμφάνισης ρατσιστικών σχολίων κατά χώρα

	Εθνότητα	Φυλή	Θρησκεία
Ελλάδα	43	4	15
Κύπρος	17	2	3
ΣΥΝΟΛΟ	60	6	18

Όπως είναι εμφανές, στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας υπάρχουν περισσότερα ρατσιστικά σχόλια από ό,τι σε αυτό της Κύπρου. Συγκεκριμένα, στην Ελλάδα παρατηρήθηκαν 62 σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου, ενώ στην Κύπρο βρέθηκαν 22 τέτοια σχόλια. Επίσης, η Ελλάδα έχει περισσότερα ρατσιστικά σχόλια από την Κύπρο και στις τρεις κατηγορίες.

Η κατηγορία με τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κύπρο, είναι αυτή της εθνότητας. Στην Ελλάδα υπάρχουν 43 σχόλια που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία και στην Κύπρο 17. Ακόμη, η θρησκεία είναι η κατηγορία που έρχεται δεύτερη σε συχνότητα ρατσιστικών σχολίων και στις δύο χώρες. Η φυλή, με βάση το δείγμα αυτής της

μελέτης, είναι η κατηγορία με τα λιγότερα σχόλια ρατσιστικού τόσο συνολικά, όσο και στην κάθε χώρα ξεχωριστά.

6 Αποτελέσματα Συνεντεύξεων Βάθους

Σε αυτό το κεφάλαιο θα γίνει παρουσίαση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις βάθους. Όπως ήδη αναφέρθηκε, το κοινό στοιχείο όλων των συνεντευξιαζόμενων είναι το γεγονός ότι επισκέπτονται συχνά αθλητικές σελίδες στο Facebook, ενώ συνηθίζουν να παρατηρούν και τα σχόλια. Αυτό που ξεχωρίζει είναι το γεγονός ότι τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων επιβεβαιώνουν αυτά των προηγούμενων κεφαλαίων, δηλαδή την περιορισμένη εμφάνιση ρατσιστικών σχολίων στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας. Άξιο αναφοράς ότι τα διαδικτυακά σχόλια, δηλαδή ένα από τα βασικότερα στοιχεία της συγκεκριμένης έρευνας, θεωρούνται ως το πιο ενδιαφέρον πράγμα τόσο στο οπαδικό Facebook όσο και στο Facebook γενικότερα.

Κατά την άποψη μου τα σχόλια είναι το πιο ενδιαφέρον πράγμα σε αυτά τα γκρουπ.
(Οπαδός Απόλλωνα)

Επίσης, σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί ότι οι υποενότητες που ακολουθούν είναι οργανωμένες με βάση τις ερωτήσεις που έγιναν. Ακόμη, όπως ειπώθηκε και προηγουμένως, πέντε από τους συνεντευξιαζόμενους είναι υποστηρικτές κυπριακών ομάδων και μίλησαν για τα όσα βλέπουν στο οπαδικό Facebook της Κύπρου, ενώ δύο από αυτούς είναι υποστηρικτές ελληνικών ομάδων και μίλησαν για το οπαδικό Facebook της Ελλάδας. Ο οπαδός της ΑΕΛ υποστηρίζει και τον Ολυμπιακό Πειραιώς και έτσι είναι ο μοναδικός που μίλησε και για τις χώρες.

6.1 Γενικά συμπεράσματα για τα σχόλια στο οπαδικό Facebook

Αυτή η ενότητα ασχολείται με τα σχόλια που έχουν παραθέσει οι έξι συνεντευξιαζόμενοι σχετικά με τα σχόλια που διαβάζουν. Όπως αναμενόταν, τα αποτελέσματα σε αυτήν την ενότητα ποικίλουν. Ορισμένοι μέσα από την εμπειρία τους στο οπαδικό Facebook, σχημάτισαν την εντύπωση ότι το γεγονός πως δεν υπάρχει έλεγχος ωθεί τον κόσμο στο να γράφει χωρίς περιορισμούς την άποψή του αλλά και στο να βρίζει ανεξέλεγκτα. Αυτή είναι η άποψη που κυριαρχεί:

Το συμπέρασμα που έβγαλα είναι ότι ο καθένας γράφει ό,τι θέλει. Δεν υπάρχει κάποιος έλεγχος, το λέω αυτό γιατί βλέπω πολλές βρισιές. (Οπαδός Ομόνοιας)

Θυμίζουν συζητήσεις σε καφετέριες ή άλλους δημόσιους χώρους όπου ο καθένας εκφράζεται ελεύθερα λέγοντας ό,τι νομίζει. Τα σχόλια είναι πολλά και οι απόψεις περισσότερες. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Έχω προσέξει πολλές φορές κόσμο να βγαίνει εκτός εαυτού μέσα από τα σχόλιά του. Είδα βρισιές απειλές και διάφορους απρεπείς χαρακτηρισμούς. Ο κόσμος δεν ντρέπεται αν κανείς δει τα σχόλιά του. Εννοώ πως αυτοί που βρίζουν δεν τους νοιάζει αν κάποιος διαβάσει τα σχόλια τους και εκτεθούν. (Οπαδός ΑΠΟΕΛ)

Συμπέρανα ότι ο κόσμος βλέπει το διαδίκτυο ως μια ευκαιρία για να ξεσπάσει. Πολλές φορές βλέπω πολύ τραβηγμένες συμπεριφορές. Ειδικά στις οπαδικές της ΑΕΛ, ο κόσμος βρίζει πολύ. Για Ελλάδα εκτός το ότι είναι περισσότερα από εμάς τα σχόλια, αυτοί βρίζουν και περισσότερο. (Οπαδός ΑΕΛ)

Το γεγονός ότι τα σχόλια στην Ελλάδα είναι πολύ περισσότερα από αυτά στην Κύπρο, επιβεβαίωσε και ο οπαδός της ΑΕΚ Αθηνών. Επίσης, τα όσα είπε για τις ρατσιστικές επιθέσεις στο πρόσωπο του προέδρου του ΠΑΟΚ, Ιβάν Σαββίδη, κρίνονται ιδιαίτερα σημαντικά:

Στην Κύπρο, από αυτά τα λίγα που είδα, κατάλαβα πως τα σχόλια είναι πολύ λιγότερα από την Ελλάδα και οι τόνοι χαμηλότεροι. Υπάρχει μια κόντρα δεκαετιών στην Ελλάδα μεταξύ Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Συνήθως τους αποκαλούμε μπουγάτσες ή Βούλγαρους γιατί μένουν στην Βόρεια Ελλάδα και είναι κοντά από τη Βουλγαρία. Ο πρόεδρος του ΠΑΟΚ είναι ο Ιβάν Σαββίδης ο οποίος έχει Ποντιακή καταγωγή. Ο ίδιος και ο γιος του γίνονται αποδέκτες πολλών απρεπών σχολίων στο Facebook. Βασικά με την πρώτη ευκαιρία τους βρίζουν. (Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών)

Ο οπαδός της Ανόρθωσης πρόσθεσε πως το ύφος των σχολίων που γράφονται στις οπαδικές διαφέρει από αυτό στις επίσημες σελίδες των ομάδων:

Επίσης έχω προσέξει ακόμα κάτι. Τα σχόλια που γράφονται στην επίσημη σελίδα της Ανόρθωσης διαφέρουν από αυτά στις οπαδικές. Το ύφος διαφέρει. Είναι λες και ο κόσμος μιλάει διαφορετικά, πιο ευγενικά, για να το διαβάσει η διοίκηση της ομάδας το σχόλιο του και να κάνει πράξη την επιθυμία του. Δεν υπάρχουν τόσες βρισιές ας πούμε. Τους μιλάνε καλύτερα για να τους καλοπιάνουν. (Οπαδός Ανόρθωσης)

6.2 Σχόλια που παρατηρούνται τις περισσότερες φορές

Όσο αφορά τα σχόλια που παρατηρούν τις περισσότερες φορές οι συνεντευξιαζόμενοι, αυτά αφορούν κριτική οπαδών προς την ίδια τους την ομάδα. Παρόλα αυτά, δεν θα μπορούσαν να μην υπάρχουν αναφορές που να αφορούν διαφωνίες μεταξύ οπαδών διαφορετικών ομάδων.

Τα περισσότερα σχόλια αφορούν κριτική απέναντι σε ποδοσφαιριστές και προπονητές της ομάδας μας. (Οπαδός Ομόνοιας)

Στις επίσημες νομίζω πως οι απόψεις τους δεν απευθύνονται μόνο στους οπαδούς αλλά και στις ομάδες. Έχουν την ελπίδα ότι η διοίκηση της ομάδας τους θα διαβάσει αυτά που λένε και θα επηρεαστεί. Για να λέμε την αλήθεια πάντως κάτι τέτοιο το είδαμε πολλές φορές να συμβαίνει. Ο κόσμος βάζει πίεση μέσω των σχολίων του. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Όχι δεν μπορώ να πω ότι το βρισίδι που δέχονται οι αντίπαλοι είναι περισσότερο από αυτά που ακούνε οι δικοί μας. Όχι, αντιθέτως, όταν η ομάδα δεν πηγαίνει καλά γράφονται απαίσια σχόλια για τους δικούς μας. Έχω δει και σχόλια που οπαδοί της μιας ομάδας βρίζουν αυτούς της άλλης. Αυτό γίνεται κυρίως πριν ή μετά από συγκεκριμένα παιχνίδια. (Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών)

Κυρίως βρισιές. Ο κόσμος περισσότερο κριτικάρει παρά να επευφημεί. Προσπαθεί να έρθει σε αντιπαράθεση επιβάλλοντας την άποψη του στους άλλους παρά να πει μια καλή κουβέντα. (Οπαδός Απόλλωνα)

Όπως ήδη απάντησα, κυρίως βλέπω σχόλια με βρισιές αλλά και κριτική. (Οπαδός ΑΕΛ)

Ο καθένας στηρίζει την ομάδα με λάθος τρόπο βρίζοντας ή συγκρίνοντας ανόμοιες καταστάσεις, ο καθένας λέει τα δικά του βασικά. Θα κάνω αναφορά σε συγκεκριμένο περιστατικό που έγινε στο kerkida.net. Υπήρχε διαφωνία μεταξύ οπαδού ΑΠΟΕΛ και Ομόνοιας. Στις απαντήσεις τους δεν απαντούσαν στα ερωτήματα του άλλου αλλά έλεγαν τα δικά τους. Καμία συνεννόηση. (Οπαδός ΑΠΟΕΛ)

Εκτός από κριτική και βρισιές μεταξύ οπαδών για τα ποδοσφαιρικά δρώμενα, ο οπαδός της Ανόρθωσης παρατήρησε και διαμάχες με πολιτικό περιεχόμενο. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον κρίνεται και το ότι αναφέρθηκε σε μια συγκεκριμένη ειδησεογραφική ιστοσελίδα, η οποία μάλιστα τυχαίνει να είναι και η μόνη κυπριακή ειδησεογραφική ιστοσελίδα που μελετήθηκε. Αυτό που τόνισε για το kerkida.net και κρίνεται πολύ σημαντικό, είναι το ότι οι δημοσιεύσεις του στο Facebook συγκεντρώνουν πολλά σχόλια και ότι πολλά από αυτά αφορούν αντιπαραθέσεις μεταξύ των οπαδών:

Θα αναφέρω ξανά το kerkida. Εκεί δεν είναι μόνο κριτική, μπλέκονται και τα κομματικά. Θα γίνει μια ανάρτηση για τον ΑΠΟΕΛ, δεν θα πω για την ομάδα μου, στο τέλος καταλήγουν να τσακώνονται δεξιοί και αριστεροί και να κάνουν αναφορά σε γεγονότα που έγιναν πριν από 60 χρόνια. Να ξεκαθαρίσω ότι τέτοιες συζητήσεις δεν κάνουν μόνο οι νεαροί αλλά και πιο μεγάλοι, αυτό είναι λυπηρό. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Σε αντίθεση με τα πιο πάνω, ανάλογα με το πόσο καλά πηγαίνει η εκάστοτε ομάδα μπορεί κανείς να παρατηρήσει και εγκωμιαστικά σχόλια. Επίσης, είναι και αυτοί που τους αρέσει να βλέπουν τη ζωή με καλύτερο μάτι και προσπαθούν να γράψουν την άποψη τους χρησιμοποιώντας χιούμορ.

Για να είμαι δίκαιος όμως στις σελίδες της Ανόρθωσης φέτος έχω δει πολλά εγκωμιαστικά σχόλια για τον προπονητή και τους ποδοσφαιριστές μας. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Φυσικά υπάρχουν και ωραία σχόλια με πολύ δόση χιούμορ που τα βλέπεις γελάς και μπορεί να φτιαχτεί και η διάθεσή σου πολλές φορές. (Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών)

6.3 Σχόλια με ρατσιστικό περιεχόμενο

Σε αυτή την πολύ σημαντική ενότητα για την συγκεκριμένη μελέτη, οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων αναφέρονται, χωρίς εξαίρεση, στο ότι η παρατήρηση ρατσιστικών σχολίων στο οπαδικό Facebook είναι σπάνιο φαινόμενο. Επιπρόσθετα είναι πολύ σημαντικό να αναφερθεί ότι κατά καιρούς έχουν παρατηρήσει ρατσιστικά σχόλια με θέμα την εθνότητα, όμως δεν υπάρχει αναφορά σχετικά με ρατσιστικές επιθέσεις σε άτομα άλλης θρησκείας και άλλης φυλής:

Όχι δεν έχω παρατηρήσει κάποια ρατσιστικά σχόλια. Σου είπα κυρίως παρατηρώ κριτική και πολλές βρισιές. (Οπαδός Ομόνοιας)

Θεωρώ πως οι Κύπριοι είμαστε ακραίοι αλλά όχι σε θέματα ρατσιστικά. (Οπαδός ΑΠΟΕΛ)

Να σου πω την αλήθεια όχι. Γενικά ακόμη και για περιστατικά με ρατσιστικές συμπεριφορές θεωρώ πως η Κύπρος είναι σε καλά επίπεδα. Ακούμε στο εξωτερικό και μάλιστα σε κορυφαία πρωταθλήματα πως κορυφαίοι ποδοσφαιριστές είναι θύματα τέτοιων επιθέσεων. (Οπαδός Απόλλωνα)

Ο οπαδός της ΑΕΛ κάνει ιδιαίτερη αναφορά στα αντιρατσιστικά ιδεώδη της ομάδας του, γεγονός που κρίνεται πολύ σημαντικό για την συγκεκριμένη μελέτη:

Όχι δεν έχω δει ρατσιστικά σχόλια. Βασικά από οπαδό της ΑΕΛ ποτέ δεν είδα γραμμένο κάποιο ρατσιστικό σχόλιο. Όταν πήγαινα παιδί εκεί, στην Ανατολική, θυμάμαι μας έλεγαν να μην βρίζουμε τους μαύρους γιατί είναι μαύροι και να μην κάνουμε διακρίσεις με τους ξένους. Εξάλλου οι ξένοι είναι αυτοί που ανεβάζουν το επίπεδο στο κυπριακό ποδόσφαιρο, θα είμαστε και ρατσιστές απέναντι τους; (Οπαδός ΑΕΛ)

Ενδιαφέρον έχουν τα λόγια του οπαδού της Ανόρθωσης ο οποίος να μεν δεν παρατηρεί συχνά ρατσιστικά σχόλια, όμως έχει δει συγκεκριμένα Ελληνοκύπριο με δεξιές πεποιθήσεις να

αποκαλεί επίσης Ελληνοκύπριο με αριστερές όμως πεποιθήσεις "Τουρκόσπορο" ή "Τούρκο".
Συγκεκριμένα:

Τώρα που το σκέφτομαι έχω δει ορισμένα όπου τσακώνονται δεξιόι με αριστερούς και όπου ο δεξιός θα αποκαλέσει τον αριστερό Τουρκόσπορο ή Τούρκο. Αυτά δεν τα βλέπω συχνά αν και θα περίμενε κανείς πως θα ήταν συχνό φαινόμενο με τέτοια μυαλά που κουβαλούμε στην Κύπρο, όμως όχι, σπάνια βλέπω ρατσιστικά σχόλια. Ειδικά για μαύρους, δεν είδα ποτέ. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Σύμφωνα πάντα με τους συνεντευξιαζόμενους, στην Ελλάδα τα σχόλια με ρατσιστικό περιεχόμενο είναι περισσότερα από αυτά στην Κύπρο όμως και πάλι η συχνότητα τους δεν είναι καθόλου μεγάλη. Ακόμη, ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα όσα είπε ο οπαδός της ΑΕΚ Αθηνών σχετικά με το πώς αντιμετωπίζουν στην ομάδα του τους ρατσιστές κατά των μαύρων. Παράλληλα, όπως αποδεικνύουν τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων, τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας αφορούν τον πρόεδρο του ΠΑΟΚ, Ιβάν Σαββίδη, ο οποίος κατάγεται από τον Πόντο.

Στην Ελλάδα βλέπω κατά καιρούς ρατσιστικά σχόλια όμως και πάλι δεν είναι πολλά. Στον ΠΑΟΚ έχω ξαναδεί ρατσιστικά σχόλια όμως όχι συχνά. Συνήθως βρίζουν τις ομάδες της Αθήνας. (Οπαδός Απόλλωνα)

Από αυτούς του Ολυμπιακού είδα. Όχι πολλά αλλά είδα. Έβριζαν τον τόπο καταγωγής του προέδρου του ΠΑΟΚ, Ιβάν Σαββίδη. (Οπαδός ΑΕΛ)

Ο οπαδός τη ΑΕΚ Αθηνών τόνισε ότι στην Ελλάδα υπάρχει ιδιαίτερη προκατάληψη εις βάρος των Τούρκων, Αλβανών, Βούλγαρων αλλά και Πόντιων. Η αναφορά του αυτή επιβεβαιώνει τα αποτελέσματα που βγήκαν από την ανάλυση σχολίων. Επίσης έκανε αναφορά σε ένα πολύ ενδιαφέρον συμβάν που έλαβε χώρα πριν κάποια χρόνια σε γήπεδο της Ελλάδας. Το γεγονός που περιέγραψε ο οπαδός της ΑΕΚ αποδεικνύει ότι στην Ελλάδα υπάρχουν ομάδες οι οποίες είναι κατά του ρατσισμού εις βάρος της φυλής.

Έχω δει ναί. Δεν είναι πολλά όμως αλλά έχω δει και οπαδούς της ομάδας μου και από οπαδούς άλλων ομάδων. Με το θέμα της φυλής είμαστε αρκετά καλά, θεωρώ το πρόβλημα είναι με τους ξένους, Τούρκους, Αλβανούς, αλλά και Βούλγαρους. Και με τους Πόντιους, με συγχωρείτε, παραλίγο να το ξεχάσω. Υπάρχει έξαρση από ρατσιστικά σχόλια με αποδέκτες αυτούς λόγω του Σαββίδη. Εμείς οι Αεκτισίδες τα έχουμε πολύ με τους Τούρκους γιατί οι πρόγονοί μας έχουν ρίζες από την Κωνσταντινούπολη. Ήταν ένας αγώνας στο ΟΑΚΑ κόντρα στην Λάρισα όταν εγώ και η παρέα μου τέλος πάντων βρίζαμε συνεχώς τους ποδοσφαιριστές της Λάρισας. Δεν μας δικαιολογώ απλά λέω τι έγινε. Δίπλα ένα παιδί, πρέπει να ήταν 14-15 χρονών έβρισε έναν μαύρο, τον είπε κωλόμαυρο, αμέσως εγώ, η παρέα μου αλλά και άλλοι που ήταν εκεί του είπαν τι λες μην ξαναπείς τέτοια κ.λπ. Αυτό είναι ένα παράδειγμα ότι προσπαθούμε να αποβάλουμε τον ρατσισμό από τα γήπεδα και από την κοινωνία γενικότερα. (Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών)

6.4 Σχόλια με ρατσιστικό περιεχόμενο στο παρελθόν

Σε αυτήν την ενότητα οι συνεντευξιαζόμενοι είχαν να απαντήσουν σχετικά με το αν παρατηρούσαν περισσότερα ρατσιστικά σχόλια στο οπαδικό Facebook στο παρελθόν. Η μεγάλη πλειοψηφία από τους ερωτηθέντες απάντησε όχι ενώ μοναδική εξαίρεση αποτελεί ο οπαδός του ΑΠΟΕΛ, ο οποίος είπε ότι στο παρελθόν, συγκεκριμένα πριν από την κάρτα οπαδού, υπήρχαν περισσότερα τέτοια σχόλια. Θεωρεί ότι με το που ψηφίστηκε ο νόμος της κάρτας φιλάθλου στα κυπριακά γήπεδα το ενδιαφέρον των οπαδών μειώθηκε για το ποδόσφαιρο και ως εκ τούτου ασχολούνται και λιγότερο. Όσο αφορά στην Ελλάδα τόσο ο οπαδός της ΑΕΚ όσο και αυτός της ΑΕΛ που υποστηρίζει και τον Ολυμπιακό Πειραιώς είπαν ότι στο παρελθόν τα ρατσιστικά σχόλια ίσως να ήταν λιγότερα. Ουσιαστικά έχουν την εντύπωσή ότι η κάθοδος του Ιβάν Σαββίδη στο Ελληνικό ποδόσφαιρο είχε ως αποτέλεσμα στο να αυξηθούν τα ρατσιστικά διαδικτυακά σχόλια. Άξιο αναφοράς ότι, όπως και στην ακριβώς προηγούμενη υποενότητα, οι συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν ότι δεν υπάρχει φυλετικός ρατσισμός και ρατσισμός που απευθύνεται σε ανθρώπους άλλων θρησκειών.

Προσπαθώ να θυμηθώ όμως νομίζω πως όχι. Δεν θυμάμαι να είδα ποτέ μου ρατσιστικό σχόλιο σε αθλητικό γκρουπ στο Facebook στην Κύπρο. Στα γήπεδα όταν πήγαινα είχα δει ναί. Όμως διαδικτυακά όχι. (Οπαδός Απόλλωνα)

Στο παρελθόν ναι. Όταν λέω παρελθόν εννοώ πριν την κάρτα οπαδού όπου ο κόσμος ασχολείτο περισσότερο με το κυπριακό ποδόσφαιρο. Υπήρχαν πολλά ρατσιστικά φαινόμενα και εντός γηπέδου αλλά και στο διαδίκτυο. Και πριν από τον αγώνα και μετά από αυτόν έβλεπες ρατσιστικά σχόλια στο Facebook. Κυρίως για ποδοσφαιριστές των άλλων ομάδων. (Οπαδός ΑΠΟΕΛ)

Τα πιο κάτω σχόλια “γεννούν” και το εύλογο ερώτημα του αν θα μειωθεί ο ρατσισμός που παρατηρείται στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας, σε περίπτωση που αποχωρήσει από τον ΠΑΟΚ ο Ιβάν Σαββίδης. Επίσης είναι ενδιαφέρον το τι θα γίνει αν αντικαταστήσει τον πρόεδρο του ΠΑΟΚ ένας Αλβανός ή ο οποιοσδήποτε που κατάγεται από κάποια περιοχή για την οποία υπάρχει προκατάληψη από τους Έλληνες.

Όχι, η συχνότητα που βλέπω ρατσιστικά σχόλια είναι πάντα η ίδια. Δηλαδή σπάνια. Ακόμα και όταν ένας μαύρος παίκτης της ΑΕΛ μας πούλησε για τον ΑΠΟΕΛ ενώ ήταν ο κορυφαίος μας αμυντικός, κανένας δεν του συμπεριφέρθηκε ρατσιστικά. Και Ελλάδα το ίδιο, ίσως να ήταν και ακόμη λιγότερα πριν αναλάβει τον ΠΑΟΚ ο Ιβάν Σαββίδης. (Οπαδός ΑΕΛ)

Να σου πω την αλήθεια όχι. Ίσως τα τελευταία χρόνια να αυξήθηκαν λόγω του Σαββίδη. Είμαστε αρκετά εντάξει με το θέμα μαύροι. Τα τελευταία χρόνια μετά την οικονομική κρίση ορισμένοι τα έχουν βάλει πολύ με τους ξένους που ζουν στην Ελλάδα. Αυτό που σου λέω τώρα όμως δεν το έχω δει σε μεγάλο βαθμό στα σχόλια του Facebook. (Οπαδός ΑΕΚ Αθηνών)

6.5 Σχόλια στις αθλητικές σελίδες του Facebook

Οι απόψεις των συνεντευξιζόμενων σχετικά με τα σχόλια στις αθλητικές σελίδες του Facebook δεν διαφέρουν πολύ. Συγκεκριμένα, δηλώνουν υπέρ της ελευθερίας λόγου, δηλαδή τους αρέσει που το Facebook τους δίνει την ευκαιρία να εκφραστούν ελεύθερα μέσω των σχολίων. Παρόλα αυτά, τους ενοχλεί το γεγονός ότι δεν υπάρχει κάποιος έλεγχος από τους υπεύθυνους. Ο κόσμος πολλές φορές βγαίνει εκτός ορίων χρησιμοποιώντας πολύ άσχημο λεξιλόγιο, στέλνοντας με

αυτόν τον τρόπο λανθασμένα μηνύματα στους μικρότερους. Ως εκ τούτου οι συνεντευξιαζόμενοι λένε πως θα έπρεπε το Facebook να ελέγχει με κάποιο τρόπο αυτές τις συμπεριφορές. Ταυτόχρονα, γνωρίζοντας πως κάτι τέτοιο δεν είναι εύκολο, τονίζουν ότι ο κάθε ένας που χρησιμοποιεί το Facebook θα πρέπει να είναι πιο προσεκτικός.

Εμένα η άποψη μου για τα σχόλια στις αθλητικές σελίδες είναι ότι χρειάζονται μόνο όταν δεν συμφωνούμε με τα όσα γράφονται αλλά όχι και να λέμε ότι μας κατέβει στο κεφάλι χωρίς λόγο. (Οπαδός Ομόνοιας)

Πρέπει να μπουν περιορισμοί στις σελίδες αφού όσοι γράφουν ρατσιστικά ή απρεπή σχόλια δεν έχουν θέση στον αθλητισμό. Όσο αφορά τον κόσμο, πρέπει να γράφει με πιο σωστό και τεκμηριωμένο τρόπο την άποψη του για μην προκαλεί τους υπόλοιπους. (Οπαδός ΑΠΟΕΛ)

Θεωρώ πως το διαδίκτυο είναι μικρογραφία της κοινωνίας μας. Αυτό συνεπάγεται πως όσα αρνητικά υπάρχουν εκεί υπάρχουν και έξω. Άρα αν υπάρχει κάποιος τρόπος να μην δημοσιεύονται τα αρνητικά σχόλια ίσως να μειωθούν και από την ευρύτερη κοινωνία. (Οπαδός Απόλλωνα)

Είναι ένας τρόπος έκφρασης για τον κόσμο, να λέει την άποψη του όποτε θέλει και όπως θέλει. (Οπαδός ΑΕΚ)

Θεωρώ ότι είναι κάτι καλό. Είναι καλό που ο κόσμος μπορεί να γράφει την άποψή του. Στο παρελθόν ο κόσμος διάβαζε μόνο αυτά που έγραφαν οι δημοσιογράφοι. Όμως δυστυχώς πολλοί είναι αυτοί που δεν σκέφτονται πριν γράψουν κάτι. Φυσικά είναι και οι άλλοι που στην έξω ζωή είναι εντελώς ήσυχτοι και ξεσπάνε μέσω διαδικτύου. Το θεωρούν ως ευκαιρία να ξεσπάσουν. Όπως είπα είναι καλό να υπάρχει ελευθερία λόγου όμως πρέπει να υπάρχει και ένα μέτρο. Ας βάλει μια ρύθμιση αυτός ο Ζούκενμπεργκ. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Πιστεύω ότι ο κόσμος δεν χρειάζεται να βρίζει τόσο πολύ. Όταν είμαστε παιδιά μας λένε να μην βρίζουμε και τώρα με το διαδίκτυο ο καθένας μπορεί να βρίσει ό,τι ώρα θέλει. Τα σχόλια όμως διαβάζονται και από μικρούς και από μεγάλους και με αυτόν τον τρόπο δίνεται το κακό παράδειγμα. Δεν θα πω όμως να μην υπάρχει η δυνατότητα για υποβολή σχολίων αφού κάτι τέτοιο θα ήταν αντιδημοκρατικό, όμως ο κόσμος ο ίδιος πρέπει να είναι πιο συνετός. (Οπαδός ΑΕΛ)

Επίσης ο οπαδός της Ανόρθωσης πέρα από το γεγονός πως συμερίζεται τις πιο πάνω απόψεις, μίλησε και για έναν άλλο παράγοντα για την εμφάνιση ρατσιστικών φαινομένων στο οπαδικό Facebook. Ο λόγος για τις σελίδες που μέσα από τους τίτλους και τις λεζάντες που χρησιμοποιούν προκαλούν τον κόσμο προς τέτοιου είδους απρεπείς συμπεριφορές. Ως απότοκο αυτού, μέσα από την συνέντευξη καλεί τις σελίδες να είναι και αυτές πιο προσεκτικές στα όσα γράφουν.

Και κάτι άλλο, οι σελίδες που αναρτούν τις δημοσιεύσεις τους στα γκρουπ του Facebook καλύτερα να μην βάζουν λεζάντες, μόνο τίτλο. Ο τίτλος τις περισσότερες φορές είναι κόσμιος γιατί είναι σε ανοικτή θέα στις ιστοσελίδες όμως οι λεζάντες διαβάζονται από λιγότερους και πολλές φορές είναι προκλητικές. Δεν φταίει μόνο ο κόσμος για αυτά που γράφει. Πρέπει όλοι ανεξαιρέτως να είναι πιο προσεκτικοί στο διαδίκτυο. (Οπαδός Ανόρθωσης)

Τα αποτελέσματα των συνεντεύξεων επιβεβαιώνουν αυτά που προέκυψαν από την ανάλυση των σχολίων. Το πιο σημαντικό από αυτά είναι το ότι όλοι οι συνεντευξιζόμενοι δήλωσαν ότι τα ρατσιστικά σχόλια που παρατηρούν στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας είναι πολύ λίγα. Οι Κύπριοι συνεντευξιζόμενοι δήλωσαν επίσης ότι όσες φορές έτυχε να δουν κάποιο ρατσιστικό σχόλιο αυτό αφορούσε την Τουρκία. Όσον αφορά τα ρατσιστικά σχόλια στην Ελλάδα, οι δύο συνεντευξιζόμενοι που ασχολούνται με το οπαδικό Facebook εκεί, δήλωσαν ότι ναι μεν τα ρατσιστικά σχόλια που παρατηρούν είναι λίγα όμως αυτά στην πλειοψηφία τους αφορούν τον Ιβάν Σαββίδη. Επίσης ο οπαδός της ΑΕΚ είπε ότι στην Ελλάδα υπάρχει προκατάληψη εις βάρος των Τούρκων, Πόντιων, Βούλγαρων και Αλβανών. Σύμφωνα με τα

αποτελέσματα που προαναφέρθηκαν, δεν χωράει αμφιβολία ότι το κεφάλαιο αυτό επιβεβαιώνει τα όσα προέκυψαν από την ανάλυση σχολίων.

7 Συμπεράσματα

Ουσιαστικά αυτό που προκύπτει από την συγκεκριμένη μελέτη είναι πως ο ρατσιστικός λόγος στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας είναι εξαιρετικά περιορισμένος. Σημαντικό εύρημα θεωρείται επίσης και το γεγονός ότι μέσα από το δείγμα αυτής της έρευνας, αποδείχθηκε ότι οι Κύπριοι και οι Έλληνες είναι προκατειλημμένοι κυρίως εις βάρος ορισμένων εθνοτήτων και όχι τόσο απέναντι στους μαύρους ή σε άτομα άλλων θρησκειών.

Η μοναδική χώρα για την οποία παρατηρείται έχθρα και αντιπάθεια στο οπαδικό Facebook και των δύο χωρών είναι η Τουρκία. Περισσότερη προκατάληψη κατά των Τούρκων παρατηρείται κυρίως από τους Κύπριους, λόγω και των σχετικά πρόσφατων γεγονότων που έλαβαν χώρα το 1974. Παρόλα αυτά και στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας υπάρχει μεγάλη αντιπάθεια κατά των Τούρκων. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφερθεί πως οι μουσουλμάνοι είναι η θρησκεία για την οποία εντοπίστηκε και το μεγαλύτερο μίσος, τόσο στις σελίδες της Κύπρου όσο και σε αυτές της Ελλάδας. Ο λόγος είναι γιατί πρόκειται για την θρησκεία των Τούρκων και ως εκ τούτου η έχθρα κατά της συγκεκριμένης χώρας συνεπάγεται και στο να υπάρχει έχθρα κατά των μουσουλμάνων.

Ένα ακόμη συμπέρασμα που βγαίνει από αυτή την έρευνα είναι πως στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας υπάρχει προκατάληψη και για άτομα άλλης καταγωγής, πέρα από τους Τούρκους. Συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε αντιπάθεια κατά των Πόντιων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι ανέλαβε την προεδρία του ΠΑΟΚ ο ποντιακής καταγωγής Ιβάν Σαββίδης. Σύμφωνα με τους συνεντευξιαζόμενους, ο Ιβάν Σαββίδης ήταν η αιτία να αυξηθούν τα σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας. Ο λόγος που συνέβη αυτό είναι γιατί υπάρχει πολύ μεγάλη αντιπάθεια προς το πρόσωπό του από τους οπαδούς όλων των παραδοσιακά μεγάλων ομάδων της Ελλάδας (Ολυμπιακός, Παναθηναϊκός, ΑΕΚ και Άρης).

Το ότι ο Σαββίδης είναι ίσως ο καθοριστικός παράγοντας για την αύξηση των ρατσιστικών σχολίων στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας, “γεννά” αρκετά ερωτήματα για το τι θα γίνει αν ο ποντιακής καταγωγής πρόεδρος του ΠΑΟΚ παραιτηθεί από τα καθήκοντα που έχει στην ομάδα της Θεσσαλονίκης. Άξιο απορίας είναι και το τι θα γίνει αν αναλάβει την προεδρία του ΠΑΟΚ ή οποιασδήποτε άλλης ομάδας, ακόμη και κυπριακής, κάποιο άτομο που να κατάγεται από κάποια

χώρα για την οποία υπάρχει προκατάληψη από τον κόσμο, π.χ. την Τουρκία. Η ίδια απορία ισχύει αν ο πρόεδρος αυτός είναι μαύρος ή πιστεύει σε κάποια άλλη θρησκεία πέρα από τον Χριστιανισμό. Το ερώτημα αυτό θα μπορούσε να ισχύει για προπονητές και ποδοσφαιριστές αλλά στην συγκεκριμένη έρευνα αποδείχθηκε πως όσοι έχουν αυτές τις ιδιότητες δεν επηρεάζουν τον κόσμο τόσο πολύ όσο ένας πρόεδρος ομάδας.

Παράλληλα, πρέπει να αναφερθεί ότι στο Facebook της Ελλάδας, παρατηρήθηκε προκατάληψη και εις βάρος ορισμένων άλλων εθνοτήτων. Ο λόγος για εθνοτικές ομάδες που προέρχονται από Βουλγαρία, Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία και Μογγολία. Η προκατάληψη εις βάρος αυτών των χωρών σε καμία περίπτωση δεν είναι η ίδια με αυτή που εντοπίστηκε για τους Τούρκους και τους Πόντιους. Επίσης όσο αφορά τον ρατσισμό σε άλλες θρησκείες πέρα από τους μουσουλμάνους, τόσο σε Ελλάδα όσο και σε Κύπρο, φάνηκε να υπάρχει μια αντιπάθεια κατά των Εβραίων.

Επιπρόσθετα, ένα ακόμη πολύ σημαντικό συμπέρασμα που προκύπτει από αυτήν την έρευνα είναι πως τα σχόλια στο οπαδικό Facebook της Ελλάδας, είναι περισσότερα από αυτά στο αντίστοιχο της Κύπρου. Ως εκ τούτου τα πιο πολλά ρατσιστικά σχόλια που εντοπίστηκαν ανήκουν στις ελληνικές σελίδες. Ουσιαστικά τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας επιβεβαιώνουν τα όσα γράφτηκαν στην εισαγωγή και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση περί ύπαρξης ρατσισμού τόσο μεταξύ των οπαδών των δύο χωρών όσο και στο ευρύτερο διαδίκτυο. Παρόλα αυτά, η μελέτη αυτή αποδεικνύει ότι ο ρατσισμός σε Ελλάδα και Κύπρο δεν είναι πολύ μεγάλος, κάτι που δεν ξεκαθαριζόταν από τις μελέτες που αναφέρθηκαν στα πρώτα κεφάλαια της έρευνας.

Θα ήταν λάθος αν παραλείπονταν οι αδυναμίες και οι περιορισμοί της μελέτης. Υπάρχει η εντύπωση πως ίσως θα μπορούσαν να μελετηθούν περισσότερες σελίδες στο Facebook από τις τρεις κατηγορίες ιστοσελίδων που ορίστηκαν (ειδησεογραφικές, οπαδικές και επίσημες). Ακόμη το χρονικό όριο μελέτης των σχολίων θα μπορούσε να είναι σαφώς μεγαλύτερο (σε αυτή την έρευνα το χρονικό όριο ήταν μόλις τέσσερις μήνες). Σίγουρα για την μελέτη περισσότερων σχολίων, το χρονοδιάγραμμα πρέπει να είναι μεγαλύτερο. Πάντως, προς υποστήριξη της εγκυρότητας των ευρημάτων αυτής της μελέτης, θα πρέπει να υπενθυμιστεί εδώ ότι οι σελίδες

που τελικά μελετήθηκαν είχαν επιλεγθεί ανάμεσα σε πολλές άλλες οι οποίες είχαν μελετηθεί στην φάση της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου. Το τελικό δείγμα για την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου επιλέχθηκε με κριτήριο την σκοπιμότητα, δηλαδή έγινε προσπάθεια να συμπεριληφθούν εκείνες οι σελίδες που θα περιείχαν τα περισσότερα ρατσιστικά σχόλια.

Όσο αφορά προτάσεις για μελλοντικές έρευνες, θα ήταν καλή ιδέα αν πραγματοποιούνταν έρευνες για εξεύρεση ρατσιστικών σχολίων από οπαδούς της Κύπρου και της Ελλάδας σε άλλα διαδικτυακά μέσα, όπως είναι το Ίνσταग्राम. Με αυτόν τον τρόπο θα διαφανεί κατά πόσο το ενδιαφέρον είναι μεγαλύτερο στο Facebook και φυσικά αν υπάρχει περισσότερος ρατσισμός στις άλλες πλατφόρμες. Υπάρχει δηλαδή η πιθανότητα να αποδειχθεί πως οι οπαδοί αυτών των δύο χωρών, νιώθουν πιο άνετα να μιλάνε ελεύθερα σε άλλες διαδικτυακές πλατφόρμες.

Ακόμη ένας λόγος που προτείνεται να γίνει έρευνα σε άλλες διαδικτυακές πλατφόρμες είναι γιατί το Facebook παρουσιάζει τεχνικά προβλήματα, κάτι που κάνει τη διαδικασία καταγραφής στοιχείων πολύ πιο δύσκολη. Όπως προαναφέρθηκε στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας, όσο εμβαθυνόταν η μελέτη σχολίων η συγκεκριμένη εφαρμογή κόλλαγε όλο και περισσότερο, γεγονός που προκάλεσε καθυστέρηση στην συλλογή δεδομένων.

Επίσης μια άλλη πρόταση για μελλοντικές έρευνες είναι το ότι θα μπορούσε να γίνει μια παρόμοια μελέτη με την συγκεκριμένη, αλλά να αφορά άλλες χώρες. Δηλαδή να μελετηθούν τα σχόλια συγκεκριμένων οπαδικών σελίδων του Facebook άλλων χωρών με το ίδιο χρονικό πλαίσιο. Έτσι θα υπήρχε η δυνατότητα να συγκριθούν τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας με αυτά άλλων χωρών. Πιο συγκεκριμένα, με αυτόν τον τρόπο θα αποδειχθεί αν σε άλλες χώρες το φαινόμενο του οπαδικού ρατσισμού στο Facebook παρατηρείται πιο έντονα από ότι σε Κύπρο και Ελλάδα

Συνεχίζοντας, πρέπει να ειπωθεί πως ναι μεν το θέμα της συγκεκριμένης μελέτης ήταν το κατά πόσο εμφανίζεται ο ρατσιστικός λόγος στο οπαδικό Facebook των δύο χωρών, όμως κατά την διάρκεια της έρευνας παρατηρήθηκαν εκατοντάδες σχόλια με υβριστικό περιεχόμενο που αφορούσε άλλα χαρακτηριστικά πέραν της φυλής, της εθνότητας και της θρησκείας, όπως το φύλο, η οικογενειακή κατάσταση και η πολιτική ιδεολογία. Δεν χωράει αμφιβολία ότι πολλοί

είναι αυτοί που εκμεταλλεύονται την ανωνυμία που υπάρχει στο διαδίκτυο αλλά και την άνεση που προσφέρει η τεχνολογία, για να βρίζουν και να μιλάνε άσχημα σε κάποιο από απόσταση.

Η ύπαρξη ρατσιστικών σχολίων στο οπαδικό διαδίκτυο των δύο χωρών, θα πρέπει να προβληματίσει, καθώς τα σχόλια αυτά μπορούν να τα διαβάσουν τα παιδιά και να παραδειγματιστούν με λάθος τρόπο. Η τεχνολογία έχει βοηθήσει στο να γίνει η ζωή του ανθρώπου ευκολότερη και υπάρχει η εντύπωση πως μπορεί να βοηθήσει και σε αυτόν τον τομέα. Δηλαδή οι υπεύθυνοι του Facebook αλλά και της κάθε διαδικτυακής πλατφόρμας, πρέπει να θέσουν όρια όπου θα απαγορεύονται οι βρισιές και οποιεσδήποτε άλλες απρεπείς συμπεριφορές. Με αυτόν τον τρόπο δεν θα υπάρχει ο κίνδυνος τα παιδιά να διαβάζουν τέτοια σχόλια.

Επίσης τα μέτρα και τα όρια που πιθανόν να πρέπει να οριστούν από τους υπεύθυνους της κάθε διαδικτυακής πλατφόρμας δεν πρέπει να αφορούν μόνο τους πολίτες που σχολιάζουν αλλά και αυτούς που δημοσιεύουν την κάθε ανάρτηση. Στην περίπτωση της συγκεκριμένης έρευνας οι διαχειριστές των σελίδων ήταν οι υπεύθυνοι επικοινωνίας των ομάδων αλλά και δημοσιογράφοι που εργάζονται σε διάφορες οπαδικές και ειδησεογραφικές ιστοσελίδες. Δεν ήταν λίγες οι φορές που με τις αναρτήσεις τους προκαλούσαν τις αντιδράσεις του κόσμου. Ως εκ τούτου θα ήταν βοηθητικό αν ορίζονταν κάποιοι νέοι νόμοι που θα αφορούσαν και τους διαχειριστές των σελίδων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Παρόλα αυτά, δεν χωράει αμφιβολία ότι το να μουν τόσο αυστηρά περιοριστικά μέτρα, πέραν του ότι θα προκαλέσουν διάφορες αντιδράσεις, είναι πρακτικά δύσκολο. Ως απότοκο αυτού βγαίνει το συμπέρασμα πως αυτός που έχει την ευθύνη για το τι γράφεται στο Facebook και γενικότερα στις διαδικτυακές πλατφόρμες, είναι ο ίδιος ο άνθρωπος. Όλοι ανεξαιρέτως πρέπει να προσέχουν στο τι γράφουν και να καταλάβουν ότι το να βρίζει κανείς και να μιλά άσχημα μέσω διαδικτύου, δεν έχει μεγάλη διαφορά από το κάνει το ίδιο πράγμα στην πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία.

Τέλος τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης μελέτης μπορούν να χρησιμοποιηθούν και ως ένα ελπιδοφόρο μήνυμα για το μέλλον καθώς αποδείχθηκε ότι στο οπαδικό Facebook της Κύπρου και της Ελλάδας ο ρατσιστικός λόγος σε σχέση με την φυλή, την εθνότητα και την θρησκεία

βρίσκεται σε πολύ χαμηλή επικράτηση. Συνεπάγεται πως, τουλάχιστον όσο αφορά αυτές τις δύο κοινωνίες, από την στιγμή που περιορίστηκε ο ρατσιστικός λόγος στο Facebook υπάρχει και η δυνατότητα να περιοριστούν και άλλες άσχημες συμπεριφορές τόσο στο διαδίκτυο όσο και γενικότερα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στα Ελληνικά

- Ιωάννου, Θ. (2019). Επεισόδιο στη Λάρνακα με Ρωσίδα: Εντοπίστηκαν όλοι εμπλεκόμενοι και κλήθηκαν για κατάθεση. ANTI Ανακτήθηκε από : <https://www.ant1.com.cy/news/astunomika/article/352511/aishos-apisteuti-ratsistiki-epithesi-apo-ek-gunaikes-kata-rosidas/?expandedarticle=true>
- Καντούνης, Κ. (2019). Ρατσιστική επίθεση, με μαχαίρι, σε προσφυγόπουλο στη Θεσσαλονίκη «Αν ξαναπατήσεις, θα πάθεις κακό». Ανακτήθηκε από: <https://www.iefimerida.gr/ellada/ratsistiki-epithesi-me-mahairi-15hrono-thessaloniki>
- Ξουλεή, Α. (2015). Ρατσισμός. Ηθικές και εκπαιδευτικές διαστάσεις (Μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία). Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου και Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Παπαδημητρίου, Ζ. (2000). Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ποινή για ρατσιστική συμπεριφορά και/ή υβριστικά μηνύματα στον Γιαννιώτα. (2019, Οκτώβριος 9). Ανακτήθηκε από : <https://goal.philenews.com/podosfero/kypros/a-kategoria/poini-gia-ratsistiki-symperifora-kai-i-yvristika-minymata-ston-gianniota/>
- Σάλιαρης, Ν., & Ναούμ, Φ. (2015). Ξενοφοβία και Ρατσισμός στο Ελληνικό Επαγγελματικό Ποδοσφαιρο (Πτυχιακή εργασία). Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Καβάλας «Σκλάβε»: Ρατσιστική επίθεση σε αγώνα ποδοσφαίρου στην Κοράκου. (2020, Φεβρουάριος 23). Ανακτήθηκε από: <https://www.onlinepikairoitita.com/sklave-ratsistiki-epithesi-se-agona-podosfairou-stin-korakou/>
- Σπυριδούλα, Ν. (2009). Ο Ρατσισμός ως κοινωνικό πρόβλημα στην Ελλάδα (Πτυχιακή εργασία). Τεχνολογικό Ίδρυμα Μεσολογγίου
- Σούρβαλης, Σ. Η. (2016). Ρατσισμός–Αντιρατσισμός στον Ελληνικό Αθλητισμό 2009-2014 (Μεταπτυχιακή εργασία). Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Τριμικλινώτης, Ν. (2010). Ρατσιστική βία και εγκλήματα ρατσιστικού μίσους στην Κύπρο.
- Ουζόχο: “Δέχθηκα ρατσιστική επίθεση και φτυσίματα”. (2019, Απρίλιος 2). Ανακτήθηκε από : <https://balla.com.cy/2019/04/02/oyzocho-dechthika-ratsistiki-epithesi-kai-ftysimata/>

Στα Αγγλικά

- Abrams, D., & Hogg, M. A. (2006). *Social identifications: A social psychology of intergroup relations and group processes*. Routledge.
- Atton, C. (2006). Far-right media on the internet: Culture, discourse and power. *New media & society*, 8(4), 573-587.
- Balestri, C., Grasselli, G., Dembowski, G., & Diener, S. (2002). Racism, Football and the Internet. UISP on behalf the EUMC.
- Brewer, M. B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and social psychology bulletin*, 17(5), 475-482.
- Busset, T., Jaccoud, C., Dubey, J. P., & Malatesta, D. (2008). *Violence et extrémisme dans le football: perspectives européennes. Le football à l'épreuve de la violence et de l'extrémisme*, Lausanne, Antipodes
- Carnibella, G., Fox, A., Fox, K., McCann, J., Marsh, J., & Marsh, P. (1996). *Football violence in Europe*. Unpublished report to the Amsterdam Group.
- Cashmore, E., & Cleland, J. (2014). *Football's dark side: corruption, homophobia, violence and racism in the beautiful game*. Springer.
- Cerese, A. (2014). *Disguising online racism in Italy: symbols, words and statements of "new" racist discourse*. VoxPol inaugural conference. King's College, London,
- Cleland, J. (2014). Racism, football fans, and online message boards: How social media has added a new dimension to racist discourse in English football. *Journal of Sport and Social Issues*, 38(5), 415-431.
- Cleland, J., Parry, K., & Radford, D. (2019). "Perhaps She Only Had a Banana Available to Throw": Habitus, Racial Prejudice, and Whiteness on Australian Football League Message Boards. *Sociology of Sport Journal*, 36(4), 330-338.
- Derrida, J. (1973). *Speech and phenomena, and other essays on Husserl's theory of signs*. Northwestern University Press.
- Doidge, M. (2015). 'If you jump up and down, Balotelli dies': Racism and player abuse in Italian football. *International Review for the Sociology of Sport*, 50(3), 249-264.
- Farrington, N., Hall, L., Kilvington, D., Price, J., & Saeed, A. (2017). *Sport, racism and social media*. Routledge.

- Gibbons, T., & Dixon, K. (2010). 'Surf's up!': A call to take English soccer fan interactions on the Internet more seriously. *Soccer & Society*, 11(5), 599-613.
- Gray, J., Sandvoss, C., & Harrington, C. L. (Eds.). (2017). *Fandom: Identities and communities in a mediated world*. NYU Press.
- Harry Maguire calls out Twitter and Instagram on racism. (2019, Αύγουστος 8). Ανακτήθηκε από : https://en.as.com/en/2019/08/20/football/1566293991_523948.html
- Jenkins, H. (2012). *Textual poachers: Television fans and participatory culture*. Routledge.
- Kassimeris, C. (2007). *European football in black and white: tackling racism in football*. Lexington Books.
- Kilvington, D., & Price, J. (2019). Tackling social media abuse? Critically assessing English football's response to online racism. *Communication & Sport*, 7(1), 64-79.
- Llopis-Goig, R. (2009). Racism and Xenophobia in Spanish Football: facts, reactions and policies. *Physical Culture and Sport. Studies and Research*, 47(1), 35-43.
- Peucker, M. (2009). *Racism, xenophobia and structural discrimination in sports: Country report Germany (European forum for migration studies)*. Bamberg University
- Ruddock, A. (2005). Let's Kick Racism Out of Football—and the Lefties Too! Responses to Lee Bowyer on a West Ham Web Site. *Journal of sport and social issues*, 29(4), 369-385.
- Sanderson, J. (2010). Weighing in on the coaching decision: Discussing sports and race online. *Journal of Language and Social Psychology*, 29(3), 301-320.
- Spaaij, R., & Viñas, C. (2013). Political ideology and activism in football fan culture in Spain: a view from the far left. *Soccer & Society*, 14(2), 183-200.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. Στο Tajfel, H., Turner, J. C., Austin, W. G., & Worchel, S., *Organizational identity: A Reader* (σσ.33-46). Oxford: Mary Jo Hatch και Majken Schultz
- Theodoropoulou, V. (2007). 'The anti-fan within the fan: Awe and envy in sport fandom' in J. Gray, C. Sandvoss, and C. L. Harrington (eds.) *Fandom: Identities and communities in a mediated world* (316–327). New York: New York University.
- Wærnes, E. (2014). *A Qualitative Study of Racism Amongst Swedish Football Supporters* (Master degree). Goteborg University.
- Watson, M. R. (2013). The Dark Heart of Eastern Europe: Applying the British model to football-related violence and racism. *Emory Int'l L. Rev.*, 27, 1055.

Wigan report online 'racist abuse' of Nathan Byrne to police. (2019, Απρίλιος 7). Ανακτήθηκε από : <https://www.skysports.com/football/news/11682/11686235/wigan-report-online-racist-abuse-of-nathan-byrne-to-police>

Wilfried Zaha allegedly targeted with online racist abuse. (2019, Απρίλιος 7). Ανακτήθηκε από : <https://www.skysports.com/football/news/11706/11686406/wilfried-zaha-allegedly-targeted-with-online-racist-abuse>

Woodward, K. 1997. “Concepts of Identity and Difference.” In Identity and Difference, edited by Kathryn Woodward, 8–61. London: Sage.